

**Strateginio bylinėjimosi programa
siekiant pagerinti LGBT teisių apsaugą
nacionaliniu lygiu (2013-2018 m.)**

Ši publikacija yra asociacijos Lietuvos gėjų lyga vykdomo projekto „Plėtojant LGL bylinėjimosi strategiją“ vienas iš veiklos rezultatų. Projektą remia Tarptautinės lesbiečių ir gėjų asociacijos Europos regioninis skyrius (ILGA-Europa) ir Atviros visuomenės institutas.

Turinys

NACIONALINĖ LGBT TEISIŲ PADĖTIS IR PRIORITETAI 2013 – 2018 M.	3
1. PROBLEMINIŲ NACIONALINĖS TEISĖS SRIČIŲ IR ĮSTATYMŲ APŽVALGA	3
1.1 <i>Šeimos teisė</i>	3
1.2 <i>Translyčių asmenų teisės</i>	5
1.3 <i>Saviraiškos ir susirinkimų laisvė</i>	7
1.4 <i>Diskriminacija darbe</i>	9
1.5 <i>Diskriminacija teikiant prekes, paslaugas</i>	10
1.6 <i>Neapykantos nusikaltimai</i>	12
1.7 <i>Švietimas</i>	13
1.8 <i>Sveikata</i>	14
2. AR BYLINĖJIMASIS TINKAMA STRATEGIJA?	14
2.1 <i>Bylų, kuriose gali būti vystomas strateginis bylinėjimasis, identifikavimas</i>	15
2.2 <i>Strateginio bylinėjimosi privalumai ir trūkumai</i>	17
2.3 <i>Strateginio bylinėjimosi poveikis ir aktualumas</i>	18
3. IŠVADOS: PRIORITETAI 2013-2018 M.	19
LGL DALYVAVIMAS STRATEGINIO BYLINĖJIMOSI PROCESU	21
A. LGL VAIDMUO STRATEGINIO BYLINĖJIMOSI PROCESU	21
4. NVO DALYVAVIMAS BYLINĖJIMOSI PROCESU LIETUVOJE	21
4.1 <i>Tiesioginis dalyvavimas pareiškėju</i>	22
4.2 <i>Dalyvavimas trečiuoju asmeniu ir atstovavimas</i>	23
B. PRAKTINIAI ASPEKTAI: BYLOS PRADĖJIMAS IR VEDIMAS	23
5. STRATEGINIO BYLINĖJIMOSI PLANAVIMO PROCESAS	24
5.1 <i>Įrodymų rinkimas: bendros pastabos</i>	24
5.2 <i>Asmens, dalyvaujančio byloje pareiškėju, parengimas bylinėjimosi procesui</i>	25
5.3 <i>Teisininko pasirinkimas</i>	26
5.4 <i>Bylinėjimosi finansavimas</i>	27
6. BYLOS VEDIMO STRATEGIJA.....	28
6.1 <i>Paramos bylinėjimosi procesui organizavimui</i>	28
6.2 <i>Pasibaigus bylos procesui</i>	31
C. LGL GALIMYBIŲ VERTINIMAS (PAGAL SSGG ANALIZĘ)	31
D. LGL STRATEGIJA GALIMYBIŲ DALYVAUTI BYLINĖJIMOSI PROCESU DIDINIMUI 2013 – 2018 M.	33

NACIONALINĖ LGBT TEISIŲ PADĖTIS IR PRIORITETAI 2013 – 2018 M.

1. Probleminių nacionalinės teisės sričių ir įstatymų apžvalga

Praėjus beveik dvidešimčiai metų nuo homoseksualių santykių dekriminalizavimo, LGBT asmenų teisinė apsauga Lietuvos teisinėje sistemoje vis dar išlieka ribota. Šia probleminių nacionalinės teisės sričių ir įstatymų apžvalga siekiama identifikuoti pagrindinius trūkumus įstatyminėje teisinėje bazėje, potencialiai galinčius tapti strateginio bylinėjimosi proceso ašimi. Nacionalinės teisės trūkumų ir neatitikimo su tarptautiniais žmogaus teisių apsaugos standartams analizė turės lemiamos reikšmės formuluojant LGL organizacijos prioritetus strateginio bylinėjimosi kontekste, siekiant pagerinti LGBT asmenų teisinę apsaugą.

1.1 Šeimos teisė

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnis nurodo, jog „[s]antuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu.“ Civilinio kodekso 3.7 straipsnis pateikia santuokos apibrėžimą kaip „įstatymų nustatyta tvarka įformint[ą] savanorišk[ą] vyro ir moters susitarim[ą] sukurti šeimos teisinius santykius.“ Tokia straipsnio formuluotė implikuoja, jog šeimos santykiai kyla būtent iš teisinio, t.y. formalaus, santykių reglamentavo ir yra itin problemiška turint omenyje Lietuvos teisinėje sistemoje egzistuojanti vakuumą dėl tos pačios lyties santykių pripažinimo. Civilinio kodekso 3.12 straipsnis vienareikšmiškai įtvirtina draudimą tuoktis tos pačios lyties asmenims. Todėl galima daryti išvadą, jog Lietuvos teisinėje sistemoje santuokos institutas yra rezervuotas išimtinai skirtingų lyčių poroms, o šios nuostatos pakeitimas reikalautų ne tik politinės valios įgyvendinant teisinę reformą, bet ir Konstitucijos 38 straipsnio pataisų, kurioms reikalingas 2/3 Seimo narių palaikymas.

Civilinio kodekso 3.229 straipsnis preziumuoja „turtinius santykius tarp vyro ir moters, kurie, **įregistravę savo partnerystę įstatymų nustatyta tvarka**, bendrai gyvena ne mažiau kaip vienerius metus neįregistravę santuokos (sugyventiniai), turėdami tikslą sukurti šeiminius santykius.“ Nepaisant to, jog nuo Civilinio kodekso įsigaliojimo 2001 m. partnerystės įstatymas yra vis dar nepriimtas dėl politinio aplaidumo, tokia Civilinio kodekso formuluotė dėl registruotų partnerystės sukūrimo daugiau panaivios nei aiškumo. Visų pirma, galimybė sudaryti registruotą partnerystę yra numatoma išimtinai tarp vyro ir moters, tokiu būdu suteikiant papildomą galimybę teisiniams santykiams reguliavimui tik tarp skirtingos lyties partnerių. Visų antra, Civilinio kodekso nuostatos dėl turtinių santykių tarp registruotų partnerių įsigalioja tik po metų bendro gyvenimo tokiu būdu akcentuojant registruotos partnerystės instituto nepilnavertiškumą santuokos atžvilgiu. Visų trečia, registruotos partnerystės institutas apibrėžia išimtinai turtinius santykius tarp partnerių ir savaime nesukuria šeiminių santykių, t.y. registruoti partneriai tik turi tikslą šiuos santykius sukurti, o ne faktiškai juos įformina registruodami partnerystę. Todėl galima daryti išvadą, jog dabartinis teisinis pagrindas registruotų partnerystės įstatymui Lietuvos teisinėje sistemoje priimti ne tik neatitinka tos pačios lyties porų teisėtų lūkesčių, bet ir akivaizdžiai prasilenkia su tarptautiniais žmogaus teisių apsaugos standartais.

2011 m. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (KT) nutarime dėl „Valstybinės šeimos koncepcijos nuostatų atitikties LR Konstitucijai“¹ konstatavo, jog „konstitucinė šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto“, o santuokos instituto reikšmė Lietuvos teisinėje sistemoje nereiškia, kad „nėra saugomos ir ginamos kitokios nei santuokos pagrindu sudarytos šeimos [...] gyvenimas, kuris grindžiamas pastoviais emocinio prierašumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos [...] ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas.“ Nors KT šiame išaiškinyje ir neužsiminė apie tos pačios lyties partnerių teisę į šeimos gyvenimo apsaugą, tačiau galima daryti išvadą, jog šiuo nutarimu buvo žengtas svarbus žingsnis suvienodinant konstitucinę jurisprudenciją Lietuvoje su Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) praktika, kuris yra ne kartą konstatavęs, jog Konvencijos 8 straipsnyje numatyta šeimos gyvenimo apsauga įpareigoja šalis neres gerbti ne tik susituokusiu, bet ir formaliai savo santykių neįregistravusių skirtingos lyties porų bendrą gyvenimą.²

2003 m. EŽTT byloje *Karner prieš Austriją*³ žengė svarbų žingsnį susiaurindamas šalių narių nuožiūros laisvę (angl. margin of appreciation) įteisinant skirtingą nesusituokusių tos pačios ir skirtingų lyčių porų traktavimą. Teismas konstatavo, jog sprendimas nesuteikti tam tikrų socialinių garantijų tos pačios lyties poroms (nors pastarosios ir buvo prieinamos skirtingų lyčių sugyventiniams) nebuvo būtinas įgyvendinant legitimius valstybės veiksmus, kuriais siekiama apsaugoti šeimos institutą. [41] Šis teismo suformuluotas principas yra vadinamas „*Karnerio* formulė“, kuria aiškiai įtvirtinamas tiesioginės diskriminacijos tarp nesusituokusių tos pačios ir skirtingos lyties porų draudimas. Nors *Karner* sprendimas ir yra kritikuojamas dėl tam tikrų aspektų (pvz., byla buvo išspręsta apeliuojant į ieškovo būsto neliečiamybę, o ne į šeimos ar privataus gyvenimo gerbimą), tačiau „*Karnerio* formulė“ yra vienas iš svarbiausių principų siekiant tos pačios lyties santykių teisinio pripažinimo. Šio principo taikymą lietuviškame kontekste nesunku numatyti susiklosčius situacijai, kai registruotos partnerystės įstatymas įteisintų šį institutą išimtinai vien tik skirtingos lyties poroms.

2010 m. EŽTT byloje *Schalk ir Kopf prieš Austriją*⁴ įtvirtino nuostatą, jog kartu gyvenančių tos pačios lyties asmenų *de facto* partnerystė patenka į „šeimos gyvenimo“ sąvoką. [94] Tariant kitais žodžiais, Strasbūro teismas galutinai nutraukė ryšį tarp santuokos instituto ir teisės į šeimos gyvenimo apsaugą, įgalindamas tos pačios lyties poras apeliuoti ne tik į privataus gyvenimo gerbimą (t.y. negatyvią teisę būti apsaugotiems nuo perdėto valstybės kišimosi), bet ir į teisinių santykių pripažinimą (t.y. pozityvią teisę sulaukti valstybės paramos užtikrinant efektyvų naudojimąsi šia teise). Nors šioje byloje Teismas ir konstatavo, jog Austrija nepažeidė Konvencijos įteisindama tos pačios lyties partnerystes tik 2010 m., tačiau buvo atkreiptas dėmesys į „besiformuojantį konsensuą Europoje dėl tos pačios lyties santykių pripažinimo.“ [105] Dėl šios priežasties labai tikėtina, jog teismą pasiekusi byla iš šalies narės, kurioje apskritai neegzistuoja jokia tos pačios lyties santykių pripažinimo forma, būtų išspręsta ieškovų naudai.

2008 m. Europos Teisingumo Teismas (ETT) byloje *Tadao Maruko v. Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen*⁵ konstatavo, jog skirtingas tos pačios lyties ir skirtingų lyčių porų traktavimais yra laikomas vienodo požiūrio principo pažeidimu tik tuo atveju, jei tos pačios lyties partnerių padėtį galima prilyginti sutuoktinių padėčiai. [73] Tokiu būdu tos pačios lyties porų

---

¹ LR Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, bylos nr. 21/2008, 2011m. rugsėjo 28 d.

² *Johnston and Others v. Ireland* App no 9697/82 (ECtHR, 18 December 1986), [56]

³ *Karner v. Austria* App No 40016/98 (ECtHR, 24 July 2003).

⁴ *Schalk and Kopf v. Austria* App no 30141/04 (ECtHR, 24 June 2010).

⁵ C-267/06 *Tadao Maruko v. Versorgungsanstalt der Deutschen Bühnen* [2008] ECR I-1757.

nediskriminavimo principas ES teisėje tapo tiesiogiai priklausomas nuo šalių narių teisinio reguliavimo. Kitais žodžiais tariant, ETT nusprendė nesikišti į šalių narių diskrecijos teisę apibrėžiant šeiminius santykius bei apsiribojo lygybės užtikrinimu tik tose jurisdikcijose, kuriose tos pačios lyties poroms jau ir taip yra siūlomas sutuoktinių teises ir pareigas atitinkantis tiesinis santykių pripažinimo modelis. 2011 m. teismas šiek tiek sušvelnino šią ribotą poziciją byloje *Jürgen Römer v. Freie und Hansestadt Hamburg*⁶, konstatuodamas, jog *palyginama* padėtis tarp tos pačios lyties partnerių ir skirtingų lyčių sutuoktinių ne būtinai reiškia vienodą padėtį – užtenka, jog tos pačios lyties santykių pripažinimo modelis suteiktų partneriams tam tikras teises ir pareigas. [47] Kita vertus, tai nepakeitė principinės ETT pozicijos, jog ES teisė galioja tik toms tos pačios lyties poroms, kurios jau yra įteisinusios savo santykius nacionalinėje teisėje.

Įdomus ES teisės aspektas, susijęs su tos pačios lyties porų santykių teisiniu reguliavimu, yra Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisė laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje. Remiantis Direktyva 2004/38/EC,⁷ tos pačios lyties registruotas partneris yra laikomas ES piliečio šeimos nariu tik tuo atveju, jei „priimančioji valstybė narė traktuoja registruotą partnerystę kaip lygiavertę santuokai.“ [straipsnis 2.2.b] Oficiali Migracijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos pozicija šiuo klausimu teigia, jog nei dviejų tos pačios lyties asmenų santuoka, nei registruota partnerystė, sudaryta kitoje ES valstybėje narėje, negali būti teisiškai pripažįstama Lietuvoje.⁸ Todėl galima daryti išvadą, jog tokia Lietuvos laikysena ES teisės atžvilgiu iš esmės pažeidžia laisvo piliečių judėjimo principą, kuris yra laikomas viena iš keturių pagrindinių bendrosios rinkos ir efektyvios ekonominės integracijos sąlygų. Todėl galima modeliuoti tokią situaciją, kai LR pilietis, sudaręs registruotą partnerystę su tos pačios lyties asmeniu (ne būtinai ES piliečiu) kitoje valstybėje narėje, būtų atgrasytas nuo ekonominės veiklos inicijavimo Lietuvoje vien todėl, jog tos pačios lyties partneris ar partnerė nebūtų laikomas šeimos nariu siekiant įgyti leidimą gyventi LR teritorijoje (tokia situacija nėra grynai hipotetinė).⁹

1.2 *Translyčių asmenų teisės*

Civilinio kodekso 2.27 straipsnis nurodo, jog „[n]esusituokęs pilnametis asmuo turi teisę medicininiu būdu pakeisti savo lytį, jeigu tai medicinškai įmanoma,“ o „lyties pakeitimo sąlygas ir tvarką nustato įstatymai.“ Kita vertus, įstatyminiai teisės aktai, reguliuojantys lyties keitimo procedūrą ir tikrosios lytinės tapatybės teisinį pripažinimą, iki šiol vis dar nėra priimti.

2008 m. EŽTT byloje *L. prieš Lietuvą*¹⁰ konstatavo, jog teisės aktų lyties keitimo operacijų srityje spraga (t.y. jų nebuvimas) sukūrė situaciją, kurioje buvo pažeista ieškovo teisė į privataus gyvenimo gerbimą [59]. Nors teismas ir įpareigojo Lietuvą priimti atitinkamą įstatymą, reglamentuojantį lyties keitimo procedūrą, per tris mėnesius nuo galutinės sprendimo išgaliojimo datos kaip efektyvią priemonę ieškovo teisei susigrąžinti, buvo nuspręsta pasirinkti alternatyvų kelią atlyginant ieškovui teismo nurodytą neturtinę žalą. Todėl iš esmės galima teigti, jog L. sprendimas Lietuvos teisinėje sistemoje taip ir lieka neįgyvendintas.

⁶ C-147/08 *Jürgen Römer v. Freie und Hansestadt Hamburg* [2011] ECR 00000.

⁷ Direktyva 2004/38/EC [2004] OJ L158/77.

⁸ Migracijos Departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 11.01.2008 d. raštas Lietuvos žmogaus teisių centrui 'Dėl informacijos pateikimo' Nr. (15/7-7) 10K – 1684.

⁹ Registruotų tos pačios lyties partnerystės statistika Airijos Respublikoje nurodo, jog laikotarpiu nuo 2011 m. balandžio iki 2012 m. rugsėjo registruotą partnerystę šioje valstybėje narėje sudarė ir vienas Lietuvos Respublikos pilietis. Žr.: GLEN, "Civil Partnerships in Ireland: Figures from April 2011 to September 2012", 2012 m. spalio 3d., <http://www.glen.ie/attachments/Civil_Partnership_Data_to_September_2012.PDF>

¹⁰ *L. v. Lithuania* App no 27527/03 (ECtHR, 31 March 2008).

Po EŽTT sprendimo Lietuvoje įsigaliojo teisinė praktika, kai atitinkamas tarnybas išduoti asmens dokumentus su nauju vardu ir pavarde lytį pakeitusiam asmeniui įpareigoja teismas. Be to, atsižlegiant į EŽTT jurisprudenciją, ieškovams dažniausiai priteisiamas ir neturtinės žalos atlyginimas. Susiklostė paradoksali situacija, kai Civilinės metrikacijos skyriai, puikiai žinodami teismų praktiką, vis tiek neturi teisinio pagrindo registruoti lyties keitimo faktą. Todėl 2012 m. Teisingumo ministerija pateikė siūlymą, pagal kurį lytį pasikeitę asmenys naujus dokumentus gautų pateikę medicininę pažymą – jiems nebereikėtų kreiptis į teismą. Taip pat pateiktas Civilinio kodekso pakeitimo įstatymo projektas, kuriuo siūloma atsisakyti reikalavimo lyties keitimo procedūrą sureguliuoti atskiru įstatymu.¹¹ Priėmus šį įstatymų projektą susidarytų paradoksali situacija, kai, supaprastinus naujų asmens dokumentų išdavimo translyčiams asmenims procedūrą, pastarieji lyties keitimo operaciją, kuri yra būtina sąlyga teisiškai registruojant naują tapatybę, galėtų atlikti tik užsienyje ir tik už savo asmenines lėšas.

1996 m. ETT byloje *P. prieš S. ir Cornwall Country Council*¹² konstatavo, jog translyčių asmenų diskriminaciją ES teisėje yra laikoma diskriminacija dėl lyties. [20] Kita vertus, šio principo taikymas Lietuvos teisinėje sistemoje išlieka neištirta teritorija, nes Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba iki šiol nėra gavusi nė vieno skundo dėl translyčių asmenų diskriminacijos.

2002 m. EŽTT byloje *Christine Godwinn prieš Jungtinę Karalystę*¹³ ne tik konstatavo, jog egzistuoja tarptautinis konsensusas dėl lytį pakeitusių asmenų tikrosios tapatybės teisinio pripažinimo, [85] bet ir aiškiai nurodė, jog teisinių ar institucinių barjerų kūrimas apsunkinat transseksualių asmenų teisės į privataus gyvenimo gerbimą įgyvendinimą negali būti pateisintas apeliuojant į viešąjį interesą. [93] Be to, Strasbūro teismas konstatavo, jog asmens lytis (angl. gender) negali būti apibrėžiama remiantis grynai biologiniais kriterijais [100], todėl transseksualių asmenų teisė į santuoką (t.y. tuokiantis atsižvelgti į naująją lytį) negali būti ribojama. [103] Nors byloje *Wena ir Anita Parry prieš Jungtinę Karalystę*¹⁴ bei *R. ir F. prieš Jungtinę Karalystę*¹⁵ EŽTT atmetė ieškovų skundus, esą tradicinės santuokos anuliavimas vienam iš sutuoktinių pakeitus lytį pažeidžia teisę į šeimos gyvenimo gerbimą, kaip nepagrįstus, teismas atsižvelgė į tą aplinkybę, jog registruotų partnerysčių institutas, prieinamas ir tos pačios lyties poroms, leido ieškovams įgyvendinti teisę į jų šeimos gyvenimo gerbimą bent jau tam tikra apimtimi. Todėl galima spėti, jog analogiško ieškinio pateikimas šaliai narei, kurioje neegzistuoja joks tos pačios lyties santykių teisinio pripažinimo modelis, galėtų pareikalauti atnaujintos teismo interpretacijos dėl transseksualių asmenų teisės į šeimos gyvenimo gerbimą.

2003 m. EŽTT byloje *Van Kück prieš Vokietiją*¹⁶ konstatavo, jog valstybė narė, kuri, atsisakydama teismo sprendimu įpareigoti privačią sveikatos draudimo bendrovę kompensuoti lyties keitimo operacijos išlaidas, rėmėsi „medicininės būtinybės“ aiškinimu, pažeidė ieškovo teisę į privataus gyvenimo gerbimą. [82] Nors šioje byloje lyties keitimo operacijos metu patirtų išlaidų kompensavimas ir nebuvo laikomas pagrindiniu klausimu [78], tačiau teismas labai aiškiai konstatavo, jog reikalavimas asmeniui pagrįsti medicininę lyties keitimo operacijos būtinybę nurodo į vieną intymiausių privataus gyvenimo aspektų ir todėl negali būti paliktas išimtinai šalių

---

¹¹ „Civilinio kodekso 2.18, 2.19, 2.27, 3.8, 3.18, 3.24, 3.37, 3.66, 3.138, 3.139, 3.140, 3.142, 3.143, 3.144, 3.145, 3.147, 3.152, 3.157, 3.167, 4.255 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 3.19, 3.20, 3.21, 3.22, 3.23, 3.25 straipsnių ir Kodekso trečiosios knygos VIII dalies pripažinimo netekusiais galios įstatymo projekto lyginamasis variantas“, XIP-2018(2), 2012 m. liepos 20 d.

¹² C-13/94 *P v S and Cornwall County Council* [1996] IRLR 347.

¹³ *Christine Godwinn v. the United Kingdom* App no. 28957/95 (ECtHR, 11 July 2002).

¹⁴ *Wena and Anita Parry v. the United Kingdom* App no. 42971/05 (ECtHR, 28 November 2006).

¹⁵ *R. and F. v. the United Kingdom* App no. 35748/05 (ECtHR, 28 November 2006).

¹⁶ *Van Kück v. Germany* App no. 35968/97 (ECtHR, 12 September 2003).

narių nuožiūros teisei. Nors ir galima įtarti, jog neegzistuojanti galimybė pakeisti lytį iš esmės galėtų tapti pagrindu išplėtojant *Van Kück* precedentą įpareigojant šalis nares kompensuoti lyties keitimo operacijų išlaidas, tačiau Strasbūro teismas byloje *L. prieš Lietuvą* nekommentavo įstatymo, kuris turėtų užpildyti Lietuvos teisinėje sistemoje egzistuojantį vakuumą, turinio.¹⁷

Europos Tarybos Ministrų komiteto Rekomendacija CM/Rec(2010)¹⁸ nurodo, jog „[v]alstybės narės turėtų imtis tinkamų priemonių užtikrinti galimybes transseksualams veiksmingai pasinaudoti tinkamomis lyties keitimo paslaugomis [...], šiuo klausimu nekeliant nepagrįstų reikalavimų. [VII.35] Nors ši rekomendacija ir nėra teisiškai įpareigojanti, akivaizdu, jog Lietuvoje translyčiai asmenys ne tik negali veiksmingai naudotis lyties keitimo paslaugomis, bet jiems yra keliami nepagrįsti reikalavimai tiek mediciniškai keičiant lytį (t.y. neegzistuoja procedūrą reguliuojantis įstatymas), tiek pripažįstant naująją lytinę tapatybę (t.y. bylinėjimosi būtinybė išduodant naujus asmens tapatybės dokumentus), tiek perkeliant „medicininės būtinybės“ įrodinėjimo našta ieškovui su lyties keitimu susijusioje teisinėje praktikoje.

1.3 Saviraiškos ir susirinkimų laisvė

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnis nurodo, jog žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus, juos laisvai reikšti, ieškoti, gauti ir skleisti informaciją. Ši teisė gali būti apribota tik tada „jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai.“ Įdomu pastebėti, jog šis ribojimo pagrindų sąrašas yra trumpesnis nei įtvirtintas Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 10 straipsnio 2-ojoje dalyje, taip pat apimančioje ir kelio įslaptintos informacijos atskleidimui užkirtimą bei teisminės valdžios autoritetą ir bešališkumą. Nors Lietuvos teisinėje praktikoje ir sunku išskirti konkretų LGBT saviraiškos laisvės ribojimo atvejį, kuris nebūtų susijęs su efektyvios teisės į susirinkimus įgyvendinimu, tačiau tam tikros įstatyminėje bazėje įtvirtintos nuostatos galėtų būti traktuojamos kaip potencialiai prieštaraujantys tarptautiniams žmogaus teisių standartams.

Nors nuo 2012 m. įsigaliojusios aktualios LR *Visuomenės informavimo* įstatymo redakcijos¹⁹ 39 straipsnio 1-ojoje dalyje yra įtvirtintas draudimas skelbti informaciją, kurioje „diskriminuojama ar skatinama diskriminuoti dėl [...] seksualinės orientacijos“, taip draudžiama skelbti ir informaciją, kuria „įžeidžiami religiniai jausmai ar politiniai įsitikinimai.“ EŽTT yra ne kartą konstatavęs, jog teisė į žodžio laisvę taikoma ne tik tai informacijai, kuri yra laikoma nepavojinga ar nereikšminga, bet ir tai informacijai, kuri gali įžeisti, šokiruoti ar trikdyti.²⁰ *Amnesty International* konstatavo, jog *Visuomenės informavimo* įstatyme įtvirtintas draudimas

¹⁷ 2010 m. Vyriausiasis Lietuvos administracinis teismas byloje nr. A858-1452/2010 konstatavo, jog „pareiškėjos patirtos išlaidos operacijai ir gydymui negali būti vienareikšmiškai traktuojamos kaip turtinė žala dėl to, kad byloje nėra duomenų, jog būtent chirurginė lyties pakeitimo operacija yra tas gydymo būdas, kuris privalėjo būti taikomas gydant pareiškėjos ligą. Iš byloje pateiktų įrodymų negalima daryti išvados, kad pareiškėjai buvo būtinas būtent toks ligos gydymo metodas, pareiškėja šios faktinės aplinkybės neįrodė.“ „Medicininės būtinybės“ įrodinėjimo perkėlimas išimtinai ieškovui gali būti traktuojamas kaip galimai prieštaraujantis *Van Kück* byloje suformuotam principui.

¹⁸ Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to Member States on Measures to Combat Discrimination on Grounds of Sexual Orientation or Gender Identity, 1081st Meeting of the Ministers' Deputies, 31 March 2010, <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1606669&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>>.

¹⁹ Visuomenės informavimo įstatymas, nr. X-752, 2006 m. liepos 11 d., <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=429312>.

²⁰ Principas pirmą kartą suformuluotas byloje *Handyside v. United Kingdom* App no. 5493/72 (ECtHR, 7 December 1976), [49].

skleisti religinius jausmus ir politikus jausmus įžeidžiančią informaciją prieštarauja tarptautiniams teisės į saviraiškos laisvę standartams ir turėtų būti panaikintas.²¹

2012 m. rugsėjo mėnesį įsigaliojusios aktualios *Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos informacijos* įstatymo redakcijos²² 4 straipsnio 2-oje dalyje nurodoma, jog neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančia viešąja informacija yra laikoma ir ta informacija, kuria „niekinamos šeimos vertybės, skatinama kitokia, negu Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtinta, santuokos sudarymo ir šeimos kūrimo samprata.“ Atsižvelgiant į Civiliniame kodekse ir LR Konstitucijoje įtvirtintas nuostatas, jog santuoka sudaroma tik tarp vyro ir moters, bei į pastarąjį bandymą susieti konstitucinę teisę į šeimos gyvenimo apsaugą su santuokos institutu²³, galima įtarti, jog vieša diskusija apie LGBT bendruomenės problemas lietuviškame kontekste iš esmės galėtų būti kvalifikuojama kaip neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančia viešąja informacija. Įdomu pastebėti, jog tokia informacija nėra draudžiama pati savaime – įstatymo 7 straipsnio 1-oji dalis draudžiamą veiką apibrėžia tik kaip siūlymą, perleidimą arba asmenišką leidimą naudotis neigiamą poveikį darančia informacija nepilnamečiams. Nors ir būtų sunku įsivaizduoti, jog viešoji informacija apie LGBT bendruomenės problemas galėtų būti kvalifikuojama kaip tiesiogiai nukreipta į nepilnamečių auditoriją, tačiau vien jau tokio reguliavimo egzistavimas kelia rimtų klausimų apie Konstitucijoje įtvirtinto atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės įgyvendinimo sąlygas Lietuvos visuomenėje.

Bylose dėl teisių į saviraiškos ir susirinkimų laisvę garantavimo EŽTT yra konstatavęs, jog teisė į saviraiškos laisvę (Konvencijos 10 straipsnis) yra neatsiejama nuo teisės reikšti savo pažiūras taikių susirinkimų metu (Konvencijos 11 straipsnis).²⁴ Todėl galima teigti, jog efektyvus LGBT bendruomenės teisės į saviraiškos laisvę įgyvendinimas yra neįmanomas be efektyviai užtikrinamos teisės į taikius susirinkimus.

LR Konstitucijos 36 straipsnis teigia, jog „[n]egalima drausti ar trukdyti piliečiams rinktis be ginklo į taikius susirinkimus.“ Ši teisė gali būti apribota tik tada, kai reikia „apsaugoti valstybės ar visuomenės saugumą, viešąją tvarką, žmonių sveikatą ar dorovę arba kitų asmenų teises ir laisves.“ Šie pagrindai sutampa su Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 11 straipsnio 2-ojoje dalyje įtvirtintus teisės į taikius susirinkimus ribojimo pagrindus.

Naujoji *Susirinkimų* įstatymo redakcija²⁵ užtikrina platesnes gyventojų galimybes rinktis į taikius susirinkimus ir užkerta kelią valstybės institucijoms nepagrįstai drausti juos organizuoti. Naujame įstatyme įtvirtinta pranešimo apie organizuojamus susirinkimus procedūra (7 straipsnis), pakeisianti iki šiol galiojusią leidimo rengti susirinkimus tvarką. Kitais žodžiais tariant, įstatymas preziumuoja universalią teisę į taikius susirinkimus, o apie naudojimąsi šia teise valdžios institucijos yra tik informuojamos, o nėra prašoma jų leidimo. Įstatymas nurodo, jog „savivaldybės administracijos direktorius [...] privalo šio įstatymo nustatyta tvarka užtikrinti sklandų pranešimo apie organizuojamą susirinkimą suderinimą,“ o pažeidus šią įstatymo nuostatą yra traukiama baudžiamojon atsakomybėn (12 straipsnis). Nepaisant itin progresyvių įstatymo

---

²¹ *Amnesty International*. Lithuania, Submission to the United Nations Human Rights Committee for the 105th session of the Human Rights Committee (9-27 July 2012), p. 9.

²² *Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos poveikio* įstatymas, nr. IX-1067, 2011 m. spalio 21 d., <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=410367>.

²³ Konstitucijos 38 straipsnio papildymo ir pakeitimo įstatymo projektas, nr. XIP-3981(2), nepriimtas, 2012 m. birželio 19 d., <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=421619&p_query=&p_tr2=2>.

²⁴ *Patyi and the Others v. Hungary* App no 5529/05 (ECtHR, 7 January 2009), [37].

²⁵ *Susirinkimų įstatymo pakeitimo įstatymo projektas* (nauja redakcija), nr. XIP-1599(4), 2012 m. lapkričio 8 d., <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=436701&p_query=susirinkim%F8&p_tr2=2>.

nuostatų, įstatymo 9 straipsnio 4-ta dalis įgalina policijos pareigūnus nutraukti susirinkimą, jei jo dalyviai „yra nuogi ar kitaip savo išvaizda ar turimais ir demonstruojamais daiktais pažeidžia teisės normose įtvirtintus dorovės principus.“ Nesant tikslaus žodžių junginio „teisės normose įtvirtinti dorovės principai“ apibrėžimo, sunku įvertinti, ar ši nuostata galėtų būti pasitelkta ribojant LGBT bendruomenės teisę į taikius susirinkimus.

2010 m. Vyriausiasis administracinis teismas priėmė progresyvų sprendimą, kuriuo buvo panaikinta žemesnės instancijos teismų nutartis sustabdyti eitynių „Už lygybę“ organizavimą. LVAT išaiškino, jog EŽTK 11 straipsnis turi būti aiškintinas atsižvelgiant į Europos Ministrų Tarybos Komiteto Rekomendaciją CM/Rec(2010), bei rėmėsi EŽTT bylų praktika. Todėl galima daryti išvadą, jog šiuo teismo sprendimu buvo sukurtas svarbus precedentas Lietuvos teisinėje sistemoje užtikrinant efektyvų LGBT bendruomenės teisės į taikius susirinkimus įgyvendinimą.

2007 m. EŽTT byloje *Bączkowski prieš Lenkiją*²⁶ konstatavo, jog pozityvi valstybės pareiga užtikrinti efektyvų teisės į takius susirinkimus įgyvendinimą yra ypač svarbi asmenims, kurie laikosi nepopuliarių pažiūrų arba priklauso mažumoms, nes šios visuomenės grupės yra itin pažeidžiamos dėl visuomenėje tvyrančių stereotipų. [64] Kitais žodžiais tariant, valstybės institucijos ne tik negali drausti mažumų atstovams naudotis savo teisėmis ir laisvėmis, bet ir privalo suteikti tam tikrą pagalbą užtikrinant efektyvų šių teisių ir laisvių įgyvendinimą. 2010 m. EŽTT byloje *Alekseyev prieš Rusiją*²⁷ konstatavo, jog situacija, kai mažumų teisės tampa priklausomos nuo daugumos pritarimo, yra nesuderinama su pamatinėmis Konvencijos vertybėmis. [81] Be to, Strasbūro teismas pareiškė, jog kiekvienas individas turi teisę save atvirai identifikuoti kaip seksualinių mažumų atstovą ir skleisti su tuo susijusią informaciją bei idėjas. [84] Todėl galima daryti išvadą, jog Lietuvos valdžios institucijų sprendimas apriboti LGBT bendruomenės teisę į susirinkimus remiantis „įtvirtintais dorovės principais“ būtų nesuderinamas su europiniais žmogaus teisių apsaugos standartais.

1.4 Diskriminacija darbe

LR *Lygių galimybių įstatymas*²⁸ draudžia diskriminaciją dėl seksualinės orientacijos užimtumo ir darbo rinkos srityse tiek privačiame, tiek valstybiniame sektoriuose. Darbo kodekso 2 straipsnio pirmojoje dalyje taip pat įtvirtinta „darbo teisės subjektų lygybė nepaisant jų [...] seksualinės orientacijos.“ To paties kodekso 129 straipsnis nurodo, jog seksualinė orientacija negali būti teisėta priežastis nutraukti darbo santykius. Kita vertus, Darbo kodeksas nenumato jokių sankcijų dėl diskriminacijos darbe. Šios sankcijos yra numatytos tik Administracinių teisės pažeidimų kodekso 41 straipsnyje. Todėl galima daryti išvadą, jog teisės nebūti diskriminuojamam darbo santykių srityje įgyvendinimas efektyviausiai gali būti realizuotas administracinių bylų teisenos keliu. Tuo tarpu diskriminacijos dėl lytinės tapatybės draudimas Lietuvos teisinėje sistemoje nėra įtvirtintas nė viename darbo santykius reguliuojančiame teisės akte.

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba taip pat nagrinėja skundus, susijusius su diskriminacija dėl seksualinės orientacijos darbo santykių srityje. Nors kiekvienas fizinis ir juridinis asmuo gali kreiptis į šią tarnybą su atitinkamu skundu, tačiau skundų nagrinėjimo tvarka nenumato galimybės paskirti kompensaciją nuo diskriminacijos nukentėjusiems asmenims.

²⁶ *Bączkowski v Poland* App no 1543/06 (ECtHR, 3 May 2007).

²⁷ *Alekseyev v. Russia* App nos 4916/07, 25924/08 and 14599/09 (ECtHR, 21 October 2010).

²⁸ LR *Lygių galimybių įstatymas*, Nr. IX-1826, 2008 m. birželio 17 d., < http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=324132>

Skundai dėl diskriminacijos seksualinės orientacijos pagrindu sudaro viso labo apie 2% visų tarnybos gaunamų skundų.²⁹ Statistiniai duomenys apie transseksualių asmenų diskriminaciją darbo santykių srityje nėra pateikiami.

2005 m. Krašto apsaugos ministerijos patvirtintas *Karių etikos kodekso* 14 straipsnis nurodo, jog „[k]ariai negali varžyti vieni kitų teisių ar teikti privilegijų dėl lyties, kilmės, kalbos, socialinės padėties, religijos, amžiaus, įsitikinimų ar pažiūrų.“ Kitais žodžiais tariant, šiame baigtiniame diskriminacijos pagrindų sąraše nėra nurodoma nei seksualinė orientacija, nei lytinė tapatybė. 2011 m. *Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba* rekomendavo šią nuostatą tobulinti.³⁰

1999 m. EŽTT byloje *Smith ir Grady prieš Jungtinę Karalystę*³¹ konstatavo, jog negatyvus heteroseksualios orientacijos asmenų nusistatymas prieš seksualinių mažumų atstovus negali būti laikomas pakankama priežastimi įtvirtinant visišką draudimą homoseksualios orientacijos asmenims tarnauti karinėse pajėgose. [97] Tais pačiais metais Strasbūro teismas byloje *Lustig-Prean ir Beckett prieš Jungtinę Karalystę*³² jog nuolatinis valdžios institucijų domėjimasis karinėse pajėgose tarnaujančių asmenų seksualine orientacija pažeidė ieškovo teisę į privataus gyvenimo gerbimą [103].

Dviejose bylose, tiesiogiai susijusiose su diskriminacija dėl seksualinės orientacijos darbo santykių srityje, t.y. *Grant prieš South-West Trains Ltd.*³³ ir *D. & Kingdom of Sweden prieš Council*³⁴, ETT atsisakė pripažinti diskriminacija dėl lyties darbdavio atsisakymą suteikti tam tikras su darbo santykiais susijusias finansines privilegijas tos pačios lyties poroms. Pirmojoje byloje teismas konstatavo, jog moteris, kurios partnerei nebuvo suteiktos tam tikros su darbo santykiais susijusias lengvatos, bet kuriuo atveju buvo traktuojama vienodai nepalankiai, kaip ir homoseksualus vyras bei jo partneris. Antrojoje byloje teismas konstatavo, jog atsisakymas suteikti tam tikras su darbo santykiais susijusias lengvatas registruotiems tos pačios lyties partneriams nėra diskriminacija dėl lyties, o kyla iš skirtingo teisinių ryšių tarp partnerių ir sutuoktinių pobūdžio. [47] Tačiau būtina pastebėti, jog šie sprendimai buvo priimti dar iki Direktyvos 2000/78/EC, kuri įtvirtina diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos užimtumo ir darbo santykių srityse draudimą, įsigaliojimo. Todėl galimas atvejis, jog ETT, atsižvelgdamas į antidiskriminacinių nuostatų įtvirtinimą ES teisėje, šiandien šiose bylose priimtų kitokių sprendimą. Be to, dar 1996 m. ETT byloje *P. prieš S. ir Cornwall County Council*³⁵ konstatavo, jog ieškovo atleidimas iš darbo po lyties keitimo operacijos turi būti nagrinėjimas kaip diskriminacija dėl lyties, [21] taikant visus su tuo susijusius ES teisės apsaugos standartus. Todėl svarstant potencialios strateginės bylos teikiamas galimybes ETT forume nereikėtų daryti skubotų išvadų apie nepalankią šio teismo poziciją LGBT teisių atžvilgiu.

1.5 Diskriminacija teikiant prekes, paslaugas

Lygių galimybių įstatymo 8 straipsnis nurodo, jog „[i]gyvendindamas lygias galimybes, prekių pardavėjas, gamintojas ar paslaugų teikėjas, nepaisydamas [...] lytinės orientacijos [...] privalo [...] visiems vartotojams sudaryti vienodas sąlygas gauti tokius pačius gaminius, prekes ir

²⁹ *Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba*, Metinė tarnybos ataskaita 2011 m., p. 56, <<http://www.lygybe.lt/?pageid=7>>.

³⁰ *Ibid.*, p. 57.

³¹ *Smith and Grady v. UK* App nos. 33985/96 and 33986/96 (ECtHR, 27 September 1999).

³² *Lustig-Prean and Beckett v. UK* App nos. 31417/96 and 32377/96 (ECtHR, 27 September 1999).

³³ C-249/96 *Grant v. South-West Trains Ltd.* [1998] ECR I-621.

³⁴ C-122/99 & C-125/99 *D. & Kingdom of Sweden v. Council* [2001] ECR I-4319.

³⁵ C-13/94 P v. S and *Cornwall County Council* [1996] IRLR 347.

paslaugas, įskaitant aprūpinimą būstu, bei taikyti vienodas apmokėjimo sąlygas ir garantijas už tokius pačius ir vienodos vertės gaminius, prekes ir paslaugas.“

Skundų dėl diskriminacijos seksualinės orientacijos pagrindu teikiant prekes ir paslaugas nagrinėjimas taip pat priskirtinas *Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos* kompetencijai. Metinių tarnybos veiklos ataskaitų analizė parodė, jog skundai dėl diskriminacijos seksualinės orientacijos pagrindu nėra diversifikuojami pagal galimų pažeidimų sritis. Kita vertus, tarnybos 2005 m. ataskaitoje nurodoma, jog skundus dėl diskriminacijos seksualinės orientacijos pagrindu pateikę asmenys teisių pažeidimus dažniausiai išvelgė prekių ir paslaugų teikimo srityje.³⁶ Tarnybos metinių ataskaitų analizė taip pat leido identifikuoti keletą konkrečių skundų dėl diskriminacijos teikiant prekes ir paslaugas pavyzdžių. Pvz., 2005 m. LGL skundėsi dėl atsisakymo išnuomoti patalpas dėl organizacijos veiklos pobūdžio (tarnyba užfiksavo diskriminacijos faktą), 2007 m. grupė asmenų skundėsi dėl AB SEB Vilniaus bankas atsisakymo išduoti vaivorykštės spalvų banko mokėjimo korteles (skundo nagrinėjimas nutrauktas), 2010 m. pateiktas skundas dėl draudimo tos pačios lyties poroms dalyvauti biliardo turnyre Valentino dienos proga (tarnyba pateikė rekomendaciją atsakovui vengti dviprasmiškų formuluočių), o 2011 m. asmuo skundėsi, jog buvo atsisakyta jo kaip kraujo donoro paslaugų paaiškėjus homoseksualios orientacijos faktui (tarnyba užfiksavo diskriminacijos faktą).

Nors įrodinėjimo pareigos perkėlimas apskųstajam (atsakovui) yra nustatytas *Lygių galimybių* įstatyme, tačiau šios nuostatos taikymas praktikoje yra komplikotas. Tikėtina, kad didesnę svarbą, supratimą ir priimtinumą visuomenėje, ypač teisės taikymo praktikoje, nuostata apie įrodinėjimo naštos perkėlimą apskųstajam (atsakovui) įgytų jeigu ji taip pat būtų įtvirtinta ir Civilinio proceso kodekse. Taip pat svarbu pastebėti, jog Lietuvos teismai vis drąsiau procesuose taiko Europos Sąjungos antidiskriminacinės teisės nuostatas. Tai pasakytina apie Kauno apygardos teismą, kuris civilinėje byloje Nr. 2-1105-527/2010, proceso Nr. 2-05-3-11684-2009-1, 2010 m. kovo 29 d. nutartimi nustatė, kad ieškovas išpildė pareigą pateikti *prima facie* aplinkybes, įrodinėjant jo diskriminacijos dėl lytinės orientacijos buvimo faktą, bei perkėlė įrodinėjimo našta atsakovui, įrodinėjant ieškovo diskriminacijos dėl lytinės orientacijos fakto nebuvimą (diskriminacija dėl lytinės orientacijos priimant į darbą universitete).

Galima daryti išvadą, jog reikalavimas pateikti *prima facie* aplinkybes ir tokiu būdu perkelti įrodinėjimo našta atsakovui diskriminacijos seksualinės orientacijos pagrindu teikiant prekes ir paslaugas byloje gali būti vienu iš pagrindiniu iššūkiu formuojant strateginio pobūdžio bylas. Geru pavyzdžiu šioje srityje galėtų būti LGL skundas *Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai* 2012 m. dėl privačios transporto įmonės atsisakymo išnuomoti autobusą „Vaivorykštės dienų“ renginiams. Svarios reikšmės konstatuojant diskriminacijos teikiant prekes ir paslaugas faktą turėjo: 1) pakitusi įmonės atstovės bendravimo maniera, sužinojus jog paslauga bus teikiama seksualinių mažumų teisėms atstovaujančiai organizacijai; 2) atsisakymas suteikti pageidaujama paslaugą ne tik konkrečią dieną, bet ir ateinančią dviejų mėnesių laikotarpį; 3) įmonės atstovės pasiūlymas organizacijai kreiptis į kitą transporto paslaugas teikiančią įmonę.³⁷ Todėl nagrinėjant bylos faktų tinkamumą strateginio bylinėjimo procesui būtina atsižvelgti į aiškių ir nedviprasmiškų aplinkybių, nurodančių į diskriminacijos faktą, egzistavimą tiek darbo santykių, tiek paslaugų ir prekių teikimo srityje.

---

³⁶ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos veiklos 2005 m. ataskaita, <<http://lygybe.lt/assets//Ataskaita%202005m..doc>>, p. 36.

³⁷ “Transporto firma įspėta dėl homoseksualų diskriminavimo“, *delfi.lt*, 2012 m. birželio 25 d., <<http://verslas.delfi.lt/automoto/transporto-firma-ispeta-del-homoseksualu-diskriminavimo.d?id=58991061>>.

1.6 Neapykantos nusikaltimai

Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 1-ojoje ir 2-ojoje dalyse nurodoma, jog „[t]as, kas viešai tyčiojosi, niekino, skatino neapykantą ar kurstė diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl [...] seksualinės orientacijos [...], baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų“ (neapykantos kalba) ir „[t]as, kas viešai kurstė smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl [...] seksualinės orientacijos [...] arba finansavo ar kitaip materialiai rėmė tokią veiklą, baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų“ (neapykantos nusikaltimai). Be to, kodekso 60 straipsnio 1-ojoje dalyje nurodoma, jog „veika padaryta siekiant išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl [...] seksualinės orientacijos [...]“ yra kvalifikuojama kaip atsakomybę sunkinanti aplinkybė. LR *Visuomenės informavimo* įstatymas neskelbtina informacija taip pat laiko ir tą informaciją, kuria „kurstom[a] neapykanta, tyčiojimas, niekinimas, kurstymas diskriminuoti, smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl [...] lytinės orientacijos.“ Kita vertus, būtina pastebėti, jog nė viename iš šių straipsnių nėra minima lytinės tapatybės kategorija. Todėl susidaro paradoksali situacija, kai fizinis smurtas prieš translyčius asmenis dėl jų lytinės tapatybės faktiškai negalėtų būti kvalifikuojamas kaip neapykantos nusikaltimas.

Atsižvelgiant į neapykantos nusikaltimų seksualinės orientacijos pagrindu reglamentavimą LR teisės aktuose, prerogatyva turėtų būti tiekiama tinkamam šių straipsnių taikymui ikiteisminio proceso metu. LR Generalinės prokuratūros 2009 m. pateiktų metodinių rekomendacijų dėl nusikalstamų veiklų, padarytų homofobiniais motyvais, ikiteisminio tyrimo organizavimo³⁸ 36 straipsnyje siūloma atsižvelgti į geriausią kitų šalių praktiką ir nusikalstama veika (incidentu) laikyti bet kurį incidentą, jeigu jo auka arba bet kuris kitas asmuo jį laiko susijusiu su aukos priklausymu pažeidžiamų asmenų grupei. Kita vertus, tokių incidentų tyrimo praktika reikalauja aktualesnio Lietuvos policijos struktūrų dėmesio. Pvz., 2007 m. tyrimas dėl į seksualinių mažumų pasilinksminimo vietą įmesto dūminio užtaiso buvo nutrauktas, nors nusikaltimo organizatoriai viešojoje erdvėje prisipažino, jog išpuolis buvo skirtas „pamokyti mažumų atstovus.“³⁹ Su tarptautinius žmogaus teisių standartus atitinkančiais reikalavimais policijos struktūroms tiriant ir užkertant kelią neapykantos nusikaltimams išsamiau galima susipažinti EŽTT bylose *Milanovič prieš Serbiją*⁴⁰ (neapykantos nusikaltimai dėl priklausimo religinei bendruomenei) bei *Nachova prieš Bulgariją*⁴¹ (neapykantos nusikaltimai etninės priklausomybės pagrindu).

Nors Lietuvoje nusikaltimai susiję su neapykantos kalba dažniausiai yra įvykdomi internetinėje erdvėje,⁴² tačiau būtina atkreipti dėmesį, jog institucionalizuota homofobija politiniame lygmenyje ir su tuo susiję homofobiški politikų pareiškimai galėtų tapti strateginių

³⁸ LR Generalinė prokuratūra, „Metodinės rekomendacijos dėl nusikalstamų veiklų, padarytų rasiniais, nacionalistiniais, ksenofobiniais, homofobiniais ar kitais diskriminacinio pobūdžio motyvais, ikiteisminio tyrimo organizavimo, vadovavimo jam ir atlikimo ypatumų“, Nr.12.14-40, parengė Specialiųjų tyrimų skyriaus vyriausiasis prokuroras R. Valentukevičius, 2009 m. gruodžio 23 d., <<http://www.prokuraturos.lt/LinkClick.aspx?fileticket=ldGVK91SP8U=&tabid=221>>.

³⁹ „Dūmų bomba gėjams – tik įspėjimas“, *gayline.lt*, 2007 m. lapkričio 22 d., <<http://www.gayline.lt/article.php?sid=1466>>.

⁴⁰ *Milanovič v. Serbia* App no. 44614/07 (ECtHR, 14 December 2010).

⁴¹ *Nachova and the Others v. Bulgaria* App nos. 43577/98 and 43579/98 (ECtHR, 6 July 2005).

⁴² LR Generalinė prokuratūra, „Daugėja nusikalstamų veikų asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei“, pranešimas spaudai, 2011 m. gegužės 12 d., <<http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prane%C5%A1imaispaudai/tabid/71/ItemID/4018/Default.aspx>>.

bylų formavimą šioje srityje struktūruojančiu veiksmu. Pvz., puikiu scenarijumi strateginio bylinėjimosi procesui galėtų tapti viešo asmens homofobiški pasisakymai didelei auditorijai (pvz., žiniasklaidoje ar mitinge), nuskambėję prieš priešiško seksualinems mažumoms motyvuoto smurto ar riaušių protrūkį masiniame renginyje. Toks scenarijus jau praktiškai buvo išpildytas *Baltic Pride* 2010 eitynių metu, todėl būtina strategiškai apsvarstyti tokio scenarijaus ir iš jo kylančių implikacijų teikiamas galimybes ir ateityje.

2012 m. EŽTT pirmojoje su neapykantos kalba seksualinės orientacijos pagrindu susijusioje byloje *Vejdeland prieš Švediją*⁴³ konstatavo, jog homofobiškų pasisakymų draudimas nėra laikytinas neproporcingu ieškovo teisės į žodžio laisvę ribojimu, o diskriminacija seksualinės orientacijos pagrindu yra tokia pat smerktina, kaip ir diskriminacija dėl etninės, rasinės ar religinės priklausomybės. [55] Todėl galima daryti išvadą, jog ankstesni EŽTT sprendimai dėl pozityvios policijos struktūrų pareigos užkertant kelią neapykantos kalbai ir nusikaltimams, suformuluoti kitų diskriminacinių pagrindų kontekste, lygiai taip pat galioja ir diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos atveju. Todėl strateginio pobūdžio bylos, galimai kilsiančios ateityje, galėtų turėti ne tik nacionalinių, bet ir tarptautinių implikacijų.

1.7 Švietimas

Lygių galimybių įstatymo 3 straipsnio 8-ojoje dalyje nurodoma, jog įstatymo nuostatos negalioja „švietimo ir ugdymo srityse, jei šio įstatymo nuostatų taikymas nesuderinamas su [...] švietimo įstaigų, kurių steigimo ar juos atitinkančiuose dokumentuose nustatyta, kad jų etosas remiasi religija ar tikėjimu, bendruomenių siekiu ugdyti vaikus religinės bendruomenės ar bendrijos vertybes palaikančioje aplinkoje.“ Analogiškos išimtys taikomos ir „priimant asmenis mokyti ar studijuoti į religinių bendruomenių ir bendrijų, jų arba jų narių įsteigtas mokyklas ir įstaigas, įmones, organizacijas, kurioms švietimas nėra pagrindinė veikla“ (4-oji to paties straipsnio dalis) bei „mokant tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų tikybos, švietimo programų, vadovėlių ir mokymo priemonių turiniui“ (5-oji to paties straipsnio dalis). Šiuos nuostatos iš esmės implikuoja, jog asmuo gali būti diskriminuojamas dėl seksualinės orientacijos švietimo srityje, jei mokymo įstaigos remiasi religiniu etosu. Įdomu pastebėti, jog įstatyme nėra kalbama apie išimtis „asociatyvios diskriminacijos“ atveju. Kitais žodžiais tariant, nėra aišku, ar nurodytos išimtys galiotų, pvz., bendro lavinimo mokyklai, kuri, remdamasi religiniu etosu, atsisakytų į mokinių sąrašus įtraukti tos pačios lyties šeimoje augantį mokinį. Todėl panašių situacijų modeliavimas ir įgyvendinimas strateginio bylinėjimosi kontekste leistų aiškiau apibrėžti įstatyme suformuluotų išimčių taikymo ribas.

Lietuvoje nėra suformuluota jokių rekomendacinio pobūdžio gairių, kurios apibrėžtų kovos su patyčiomis dėl seksualinės orientacijos švietimo sistemoje gaires. Pvz., LR Švietimo ir mokslo ministerijos patvirtintose metodinėse rekomendacijose dėl kovos su patyčiomis mokyklose⁴⁴ seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės sąvokos apskritai nėra minimos. Be to, ŠMM nėra patvirtinusi ir visoms mokykloms privalomos lytinio švietimo programos. Ankstesnė „Pasirengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo universalioji programa“ homoseksualumą mokyklose rekomendavo aptarti kaip genetinį defektą arba psichologinį asmenybinės raidos sutrikimą.⁴⁵

⁴³ *Vejdeland and Others v. Sweden* App no 1813/07 (ECtHR, 9 February 2012).

⁴⁴ Robertas Povilaitis, Jurgita Smiltė Jasiulionė, „Mokykla gali įveikti patyčias. Rekomendacijos mokytojams“, 2008, <http://www.sac.smm.lt/images/file/e_biblioteka/6_mokykla%20gali%20iveikti%20patycias.pdf>.

⁴⁵ LR ŠMM, „Pasirengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo universalioji programa“, <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LR_ministerijos/SMM/15rs_ugd_univers_prg.pdf>, p. 6.

Todėl galima daryti išvadą, jog seksualinės orientacijos problematika švietimo įstaigose yra ignoruojama. Iš to, t.y. dėl valstybės neveikimo užtikrinant įvairiapusišką, pagarbią ir tolerantišką atmosferą valstybinėse švietimo įstaigose, kylančios pasekmės galėtų aiškiai nurodyti strateginio pobūdžio bylų formavimo kryptis šioje srityje.

Atsižvelgiant į aptartą išimčių dėl diskriminacijos seksualinės orientacijos pagrindu religiniu etosu paremtose švietimo įstaigose ir valstybės neveikimo užtikrinant visapusišką apsaugą LGBT individams valstybinėse švietimo įstaigose problematiką, galima formuluoti tokius strateginių bylų scenarijus: a) pozityvi valstybės pareiga apsaugoti mokinius nuo patyčių ir užgauliojimo mokyklose dėl seksualinės orientacijos; b) homofobinių/transfobinių nuostatų pašalinimas iš mokymosi programų; c) balansas tarp tėvų teisės laisvai parinkti savo vaikams švietimą ir mokymą pagal savo religinius ir filosofinius įsitikinimus (EŽTT, Protokolas Nr. 1, 2 straipsnis) ir vaikų teisės į objektyvų ir nešališką švietimą.

1.8 Sveikata

Lietuvoje, remiantis *Pasaulio sveikatos organizacijos* standartais, homoseksualumas nėra laikomas medicininio sutrikimu. Taip pat nėra žinoma atvejų, kai asmenims nebūtų teikiama medicininė pagalba dėl jų seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės (su lyties keitimo procedūra nesusijusiose situacijose).

2011 m. *Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai* pateiktas vyro, kuris norėjo dalyvauti kraujo donorystės akcijoje, tačiau jam nebuvo suteikta teisė tai atlikti, kadangi jis turėjo seksualinių santykių su vyrais, skundas. Tarnyba konstatavo diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos faktą, tyrimo medžiagoje nurodydama, jog „rizikinga seksualinė elgsena yra [neteisingai] tapatinama su homoseksualia lytine orientacija ir toks tapatinimas, tikėtina, gali įžeisti bei žeminti homoseksualios lytinės orientacijos asmenis. Tuo pačiu taip užkertamas kelias šiems asmenims duoti kraują, kuris galbūt būtų labai vertingas ir neužkrėstas jokiais infekcinėmis ligomis.“⁴⁶ Galima pastebėti, jog šios išvados atspindi itin progresyvų situacijos vertinimą, kuris yra visiškai suderinamas su pastarojo meto pokyčiais įvairiose vakarų pasaulio valstybėse atsisakant draudimo homoseksualiems ir biseksualiems vyrams tapti kraujo donorais.

Strateginių bylų formavimo pagrindu lietuviškame kontekste galėtų tapti, pvz., paaiškėjusios aplinkybės apie bandymus „išgydyti“ homoseksualios orientacijos ar transseksualius asmenis, tačiau apie tokius faktus kol kas nėra žinoma.

2. Ar bylinėjimasis tinkama strategija?

Prieš inicijuodama strateginio bylinėjimosi programą, kiekviena ribotų išteklių nevyriausybinė organizacija turėtų atsakyti į klausimą, ar bylinėjimas iš tiesų yra pati tinkamiausia strategija siekiant konkrečių tikslų. Būtina iš anksto įvertinti visas su bylinėjimosi procesu susijusias pasekmes bei iššūkius, jei norima būti pasiruošus įvairiems netikėtumams, kurių praktiškai neįmanoma išvengti strateginę reikšmę turinčių bylų nagrinėjimo kontekste. Prieš inicijuojant strateginio bylinėjimosi programą, nevyriausybinė organizacija iš esmės turi atsakyti į du pagrindinius klausimus, būtent – kokių tikslų bus siekiama ir kokie bus pagrindiniai bylų atrankos kriterijai.

---

⁴⁶ *Supra* 29, 68.

2.1 Bylą, kuriose gali būti vystomas strateginis bylinėjimasis, identifikavimas

Atlikta probleminių nacionalinės teisės sričių ir įstatymų apžvalga aiškiai parodė, jog LGBT teisių efektyvus įgyvendinimas lietuviškame kontekste iš esmės išlieka probleminis įvairiais aspektais – pradedant teisiniu vakuumu translyčių asmenų atžvilgiu ir baigiant neefektyviu LGBT bendruomenės teisės į taikius susirinkimus užtikrinimu. Inicijuojant strateginę bylą kuriuo nors aukščiau aptartų aspektų, LGL turėtų atsižvelgti į tam tikras implikacijas, kurias konkrečiai byla galėtų sukelti bendrai LGBT teisių padėčiai Lietuvos teisinėje sistemoje.

- **Kokių konkrečių tikslų siekiama šia byla?** Bylinėjimasis yra tik viena iš galimybių siekiant teigiamų pokyčių, todėl būtina įvertinti ir alternatyvių strategijų, pvz., viešumo ar parlamentinio lobizmo, efektyvumą siekiant konkretaus rezultato LGBT teisių srityje.
- **Strateginio pobūdžio bylą galima tiek laimėti, tiek ją ir pralaimėti.** Todėl būtina įvertinti, kokį poveikį abu šie galimi scenarijai turės sukuriant teisinį precedentą, formuojant valstybinių institucijų požiūrį į tam tikrą problemą bei stiprinant ar silpninant LGBT bendruomenės, kurios interesai iš esmės ir yra atstovaujami strateginio bylinėjimosi procese, teisinę apsaugą.
- Koks yra Lietuvos **visuomenės požiūris į problemą**, kurią siūloma spręsti strateginio bylinėjimosi keliu? Nors klausimas, ar teisinė reforma socialinės politikos srityje būtina turi turėti visuomenės paramą ir priklauso teisinės filosofijos sričiai, tačiau tokia parama galėtų ženkliai palengvinti ir paspartinti strateginio bylinėjimosi procesą.
- Jei **visuomenė yra itin aršiai nusistačiusiu koku nors klausimu** (pvz., tos pačios lyties porų teisė įsivaikinti), reikalingas tam tikras įdirbis su visuomenės grupėmis advokacijos, neformalaus švietimo ir socialinio lobizmo priemonėmis. Kitais žodžiais tariant, strateginis bylinėjimasis nėra pati tinkamiausia strategija sprendžiant itin socialiai jautrius klausimus, nebent valdžios institucijos akivaizdžiai pažeidžia tarptautines žmogaus teisių normas.
- Būtina įvertinti su **įrodinėjimu rinkimu susijusius iššūkius**. Pvz., diskriminacijos seksualinės orientacijos pagrindu darbo santykių srityje įrodinėjimas gali tapti itin dideliu iššūkiu strateginio bylinėjimosi procese, nes yra pakankamai sunku (t.y. reikalavimas pagrįsti *prima facie* diskriminacinio pobūdžio aplinkybes) įrodyti, jog ieškovas į darbą priimtas nebuvo būtent dėl diskriminacinio pobūdžio priežasčių. Strateginio bylinėjimosi proceso tikslu gali tapti ir pasiūlymams teismams koreguoti savo praktiką, išplečiant priimtinių įrodymų spektrą diskriminacijos byloje.
- Jei tam tikrų teisių pažeidimai nėra gerai įsisąmoninti tarp pačios LGBT bendruomenės narių (pvz., neapykantos nusikaltimai), strateginio bylinėjimosi procesas gali tapti ir efektyvia **problemos viešinimo priemone**.
- **Strateginės bylos finansavimas** ribotų išteklių organizacijai taip pat yra vienas iš rimčiausių iššūkių.
- Jei ieškovų bijo ginti savo teises nacionaliniuose teismuose dėl at(si)keršijimo baimės, būtina svarstyti **galimybę inicijuoti strateginę bylą tarptautinėje foroje**. Kita vertus, šis aspektas pabrėžia ir **tinkamų asmeninių ieškovo savybių svarbą strateginio bylinėjimosi procesui**.
- Jei nusistovėjusi teisminė praktika ieškovams suteikia tik formalų žalos atlyginimą, neužtikrinantį efektyvaus naudojimosi konkrečia teise ar laisve ir ateityje, strateginio bylinėjimosi tikslu gali tapti ir **reikalavimas užtikrinti efektyvų naudojimąsi šiomis teisėmis ir laisvėmis**. Geru pretekstu būtent tokio tipo bylinėjimuisi galėtų tapti dabartinėje

Lietuvos teisminėje praktikoje susiklosčiusi situacija, kai užsienyje lytį pakeitę individai yra priversti kreiptis į teismą, jog šis įpareigotų civilinės metrikacijos įstaigą pakeisti asmens tapatybės dokumentus.

Kita vertus, būtina pastebėti, jog strateginės bylos neįmanoma inicijuoti ten, kur tam nėra konkretaus teisinio pagrindo. Akivaizdu, jog ieškinio pagrindu gali tapti tiek nacionalinės teisės spragos, tiek tarptautinių žmogaus teisių normų perkėlimas į nacionalinę teisės sistemą, tačiau prieš pradėdant bylą, būtina identifikuoti, kokie bus pagrindiniai **bylų atrankos kriterijai**. Strateginė byla gali būti inicijuojama:

- siekiant užtikrinti, jog jau **egzistuojančioje įstatyminėje bazėje įtvirtintos teisės ir laisvės būtų efektyviai taikomos praktikoje** (pvz., *Lygių galimybių* įstatymo nuostatos).
- garantuojant, jog **nacionalinių valdžios institucijų ir teismų veiksmai bei sprendimai atitiktų tarptautinius žmogaus teisių apsaugos standartus**. Čia slypi pakankamai nemažai pagundų, nes žmogaus teisių gynėjai tarptautinėje teisėje dažnai yra linkę išskaityti tam tikrus reikalavimus, kurie veikia kaip rekomendacinio pobūdžio gairės, nei aiškūs ir nedviprasmiški reikalavimai nacionalinėms vyriausybėms. Tokios dar ne iki galo susiformavusios normos pavyzdžiu, kurios statusas yra tiesiogiai aktualus LGBT teisių padėčiai lietuviškame kontekste, yra besiformuojantis tarptautinis konsensusas dėl tos pačios lyties santykių teisinio pripažinimo. Tokiu atveju apeliaciją į besiformuojančias tarptautines normas ir standartus derėtų papildyti ir gerosios praktikos argumentais (t.y. progresyviausiu žmogaus teisių standartų taikymu konkrečiose jurisdikcijose).
- **aiškinant jau egzistuojančių įstatymų nuostatas**. Aiškus įstatymas leidžia individams suprasti ir efektyviai naudotis jiems suteikiamomis teisėmis bei laisvėmis, o potencialiems ieškovams – aktyviai skūstis dėl tariamų įstatymo nuostatų pažeidimų. Kita vertus, įstatymų leidėjas tam tikrais atvejais gali bandyti sąmoningai išplėsti arba susiaurinti įstatymo nuostatų taikymo ribas dviprasmiškomis ir kontraversiškomis įstatymo formuluočėmis. Tokiu atveju galutine instancija, pateikiančia įstatymo formuluočių aiškinimą, tampa nacionaliniai teismai. Geru tokių aptakių įstatymo formuluočių pavyzdžiu, reikalingų teismų išaiškinimo, galėtų tapti naujojoje *Susirinkimų* įstatymo redakcijoje įtvirtinta „teisės aktuose įtvirtintų dorovės principų“ kategorija.
- **nustatant įstatymo taikymo ribas**. Kartais, nepaisant įstatyminių nuostatų aiškumo, įstatymai gali būti taikomi šališkai arba skirtingai tam tikroms visuomenėms grupėms. Tokiu atveju taip pat reikalingas teisminės valdžios įsikišimas, galimai inicijuojamas strateginės bylos pavidalu. Geru tokio scenarijaus pavyzdžiu lietuviškame kontekste galėtų būti *Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos informacijos* įstatymo taikymo ribos. Įstatymo 7 straipsnio 1-oji dalis draudžiamą veiką apibrėžia tik kaip siūlymą, perleidimą arba asmenišką leidimą naudotis neigiamą poveikį darančia informacija nepilnamečiams. Kita vertus, prisidengiant šio įstatymo nuostatomis, tam tikrais atvejais bandoma riboti bet kokią su homoseksualumu susijusią informaciją viešojoje erdvėje (pvz., apsauginių užsklandėlių naudojimas internetiniuose portaluose, kurie bet kokią su LGBT bendruomene susijusią informaciją kvalifikuoja kaip netinkamą nepilnamečiams). Todėl faktinis šiame įstatyme numatytų sankcijų pritaikymas viešos informacijos apie homoseksualumą skleidėjui turėtų būti automatiškai kvestionuojamas nacionaliniuose teismuose, o iškilus būtinybei, ir tarptautiniuose žmogaus teisių tribunoluose.
- net ir esant itin menkam šansui, jog nacionaliniai teismai patenkins ieškovo skundą, **akivaizdžiai neteisingas teismo sprendimas gali efektyviai prisidėti prie konkrečių**

tikslų siekiančios žmogaus teisių kampanijos. Bylinėjimosi procesas neišvengiamai susijęs su viešumu, teisėjų ir teisininkų supažindinimu su egzistuojančia problematika bei ieškovo įgalinimu ginant savo teises ir atstovaujant asmeniniams interesams. Todėl galima įtarti, jog net ir pralaimėtas, tačiau strategiškai apgalvotas bylinėjimosi procesas gali duoti pozityvių rezultatų netolimoje ateityje.

2.2 Strateginio bylinėjimosi privalumai ir trūkumai

Strateginis bylinėjimasis, kaip priemonė siekiant organizacijos tikslų, neišvengiamai turi savų pliusų ir minusų. Pagrindiniai strateginio bylinėjimosi pranašumai prieš kitas žmogaus teisių sklaidos strategijas yra šie:

- **užtenka vienos sėkmingos bylos**, norint pasiekti reikšmingų teisinių ir socialinių pokyčių.
- sukuriama **precedentas**, kuriuo ateityje galės pasinaudoti ir kiti ieškovai.
- strateginio bylinėjimosi procesas padidina **problemos žinomumą**, t.y. nebrangi ir efektyvi priemonė siekiant viešumo ir visuomenės suvokimo apie konkrečią žmogaus teisių problemą LGBT kontekste.
- tuo atveju, kai strateginio pobūdžio byla turi tarptautinio pobūdžio implikacijų, galimas **politinis spaudimas iš tarptautinių struktūrų**, palengvinantis pageidaujamo sprendimo priėmimą.
- strateginio pobūdžio bylos ne tik **testuoja ir aiškina jau egzistuojančius nacionalinius žmogaus teisių apsaugos standartus**, bet ir apibrėžia valdžios institucijų santykį su individualiomis teisėmis bei laisvėmis platesniame kontekste.

Kita vertus, įsitraukimas į strateginio bylinėjimosi procesus, ypač ribotų išteklių nevyriausybinei organizacijai, gali turėti ir ženklių trūkumų:

- **bylinėjimosi rezultatai yra sunkiai prognozuojami** – iškyla būtinybė taikyti ‘bandymų ir klaidų metodą’ norint pasiekti galutinį laimėjimą, kas, savo ruožtu, reikalauja didelių organizacinių išteklių.
- bylinėjimasis nebūtinai atspindi viešąją nuomonę, o teismų pagalba **galima pasiekti tokių rezultatų, kurie iš esmės nėra priimtini didžiąjai visuomenės daliai**. Būtina pastebėti, jog majoritarinė demokratinė politinė sistema iš esmės gali panaikinti bet kurį teismų sprendimą, pasinaudodama populiariuoju referendumu arba konstitucinėmis pataisomis. Dėl šios priežasties būtina kritiškai apsvarstyti, ar strateginiu bylinėjimusi siekiamų revoliucingų tikslų neįmanoma pasiekti inicijuojant socialinį dialogą bei konstruktyvius debatus politinėje sistemoje.
- strateginio **bylinėjimosi procesas yra didžiąją dalimi tiesiogiai priklausomas nuo „teisingo“ ieškovo** – pastarasis ne tik turi būti pasiryžęs eiti iki galo, bet ir pasirengęs atlaikyti visuomenės spaudimą, žiniasklaidos dėmesį bei turėti pakankamai asmeninių resursų bylinėjimosi procesui (pvz., galimybė dalyvauti teismo posėdžiuose darbo metu). Be to, **ieškovas turi būti ne tik tinkamas, bet ir simpatingas** – jei strateginiu bylinėjimusi siekiama ne tik teisinių pergalių, bet ir problemos viešinimo, ieškovas turi būti patrauklus bei charizmatiškas, siekiant generuoti visuomenės paramą ieškovo problemoms.

- **pergalė strateginio pobūdžio byloje jokių būdu tiesiogiai neimplikuoja teigiamų socialinių, politinių ar teisinių pokyčių** (pvz., EŽTT sprendimas byloje *L. prieš Lietuvą*). Todėl būtina stebėti teismų sprendimo įgyvendinimo procesą ir pasibaigus strateginio bylinėjimosi eigai – iškilus įgyvendinimo sunkumams arba valdžios institucijoms paprasčiausiai ignoruojant sprendimą, gali prireikti į teismą kreiptis pakartotinai.
- **strateginio bylinėjimosi procesas gali ir neatnešti pozityvių pokyčių būtent tai bendruomenei, kurios interesai yra tariamai atstovaujami.** Pabrėžtinis ieškovo priskyrimas kuriai nors iš pažeidžiamų visuomenės grupių gali baigtis papildoma ieškovo viktimizacija, o teisinė pergalė taip ir neatnešti laukiamų struktūrinių pokyčių (pvz., pageidaujamas teismo išaiškinimas interpretuojamas kaip priklausomas nuo konkrečių bylos faktų).
- **strateginio bylinėjimosi proceso inicijavimas ir palaikymas reikalauja didelių finansinių kaštų** – viešinimas ar politinis lobizmas galėtų atsieiti pigiau.
- **pralaimėta strateginio pobūdžio byla gali suteikti papildomą pagrindimą nepalankiems įstatymams ar valdžios institucijų praktikoms.** Tokiu būdu gali tapti ypatingai sunku siekti struktūrinių pokyčių ir ateityje. Todėl sėkminga tam tikros socialinės grupės interesų gynyba neturėtų apsiriboti bylinėjimosi inicijavimu ir išbandyti kitas taktikas bei strategijas.

2.3 Strateginio bylinėjimosi poveikis ir aktualumas

Nagrinėjant Lietuvos gėjų lygos (LGL) organizacijos pobūdį bei veiklos metodus, būtų suku išskirti grynąjį paslaugų teikimo modelį. Nagrinėjama organizacija gali būti identifikuojama kaip tiek į pačią LGBT bendruomenę (angl. *client-based*), tiek į institucinius pokyčius (angl. *policy-oriented*) besiorientuojančia struktūra. Pirmuoju atveju LGL siekia atstovauti LGBT bendruomenės narių interesus įvairiose srityse kaip vienintelė Lietuvoje išimtinai su LGBT teisėmis dirbanti nevyriausybinė organizacija. Antruoju atveju, LGL siekia struktūrinių bei institucinių pokyčių Lietuvos teisinėje bei politinėje sistemoje kaip lobistinė, LGBT interesą viešajame diskurse atstovaujanti, organizacija, kurios mandatas atstovauti LGBT bendruomenei kyla būtent iš ekspertinių žinių ir praktinių įgūdžių LGBT srityje visumos. Kalbant apie strateginio bylinėjimosi privalumus ir trūkumus, pastarųjų neįmanoma nagrinėti neatsižvelgiant į organizacijos veiklos modelį. Tuo atveju, kai organizacija tiesiogiai atstovauja LGBT bendruomenės narių interesams, strateginės reikšmės bylų pobūdį didžiaja dalimi apibrėžia konkretūs bendruomenės poreikiai, o ne galimas bylos poveikis politiniams ar teisiniams procesams. Kitais žodžiais tariant, strateginės bylos keliamos ten, „kur labiausiai skauda.“ Kita vertus, kai organizacija savo legitimumą grindžia ekspertinėmis žiniomis LGBT teisių srityje, strateginio pobūdžio bylas galima „sukonstruoti“ būtent tose srityse, kuriose galima pasiekti didžiausią poveikį mažiausiomis sąnaudomis. LGL, kaip organizacijai, perėmusiai mišrųjį paslaugų teikimo modelį, sprendimas įsitraukti į strateginio bylinėjimosi procesus turėtų būti paremtas konstruktyvia diskusija apie organizacijos tikslus ir prioritetus.

Kokių realų, t.y. faktinį, poveikį LGL įsitraukimas į strateginio bylinėjimosi procesus galėtų turėti LGBT teisių atžvilgiu Lietuvoje? Akivaizdu, jog laimėta strateginio pobūdžio byla ne tik leistų realizuoti asmeninį ieškovo interesą, bet ir sudarytų sąlygas reikalauti tolimesnių su LGBT individų teisėmis ar laisvėmis susijusių pokyčių įstatyminėje bazėje įgyvendinant socialinę valstybės politiką. Kita vertus, būtina pastebėti, jog progresyvus teisinis vertinimas nebūtinai

rezonuoja su pakankamai rezervuotomis įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių pozicijomis – geru tokios situacijos pavyzdžiu galėtų būti bandymas Parlamente keisti 38-ąjį Konstitucijos straipsnį⁴⁷ po progresyvaus Konstitucinio Teismo išaiškinimo, jog šeimos santykiai negali būti siejami su santuokos institutu. Todėl strateginis bylinėjimasis LGL atveju galėtų būti matomas kaip vienas iš LGBT teisių advokatavimo strategijos sudedamųjų elementų, galintis turėti tiek itin pozityvių, tiek labiau formalių implikacijų LGBT teisių padėčiai šalyje.

Tokia situacija iš esmės padiktuoja ir strateginio pobūdžio bylų inicijavimo metodą. Kaip dalinai į bendruomenę orientuota organizacija, LGL reguliariai susiduria su praktinėmis situacijomis, kai LGBT bendruomenės nariai yra diskriminuojami, su jais mažiau palankiai elgiamasi ar susiduriama su institucionalizuotos homofobijos apraiškomis. Esant palankioms faktinėms aplinkybėms, tokio pobūdžio bylos galėtų tapti puikiu tramplinu ugdant organizacijos gebėjimus strateginio bylinėjimosi srityje. Kita vertus, kaip iš dalies į struktūrinius ir institucinius pokyčius orientuota organizacija, LGL turėtų apsvarstyti galimybę įsitraukti į strateginio bylinėjimosi procesus ir tose srityse, reikalingose apgalvotai suplanuotos situacijos bei atitinkamai parinkto ieškovo bei bylos faktinių aplinkybių. Nors toks strateginio pobūdžio bylų inicijavimo metodas ir reikalauja ženklų finansinių ir žmogiškųjų išteklių, sėkmingai įgyvendinta apgalvotai „sukonstruota“ LGBT problematikos byla gali turėti teigiamą poveikį LGBT teisių padėčiai šalyje tiek laimėjimo, tiek pralaimėjimo atveju.

3. Išvados: prioritetai 2013-2018 m.

Identifikuojant prioritетines LGBT teisių apsaugos sritis, kuriose LGL galėtų inicijuoti strateginio bylinėjimosi procesus ateinančių penkerių metų laikotarpiu, rekomenduotina įvesti skirtį tarp *ad hoc* pobūdžio bylų (t.y. kasdieninių situacijų pagrindu susiformuojančios faktinės aplinkybės, galinčios turėti teisiškai reikšmingų implikacijų) ir situacijų, reikalingų strateginio planavimo, kruopštaus faktinių bylų aplinkybių „suformavimo“ ir ieškovo su pageidaujamos charakteristikomis parinkimo. Atsižvelgiant į aukščiau pateiktą probleminių nacionalinės teisės sričių ir įstatymų apžvalgą, preliminariai būtų galima skirti būtent šiuos prioritетinius LGBT teisių aspektus, kurie galėtų tapti strateginio pobūdžio bylų inicijavimo pagrindu.

Ad hoc pagrindu susiformavusios bylos		
1.	<i>Diskriminacija seksualinės orientacijos pagrindu</i> darbo santykiuose bei teikiant prekes ir paslaugas	Ši sritis identifikuota kaip dažniausiai praktiniame lygmenyje sutinkama nepalankaus elgesio su LGBT bendruomene forma. Nors <i>Lygių galimybių</i> įstatymas bei <i>Darbo kodeksas</i> garantuoja apsaugą nuo diskriminacijos seksualinės orientacijos pagrindu, efektyvus šių nuostatų įgyvendinimas reikalingas labiau išplėto ir aktualizuoto teismo precedento. Nors šio pobūdžio bylos gali ir negeneruoti ženklų pokyčių LGBT teisių apsaugos srityje, jomis siekiama spręsti būtent tas problemas, su kuriomis dažniausiai susiduria LGBT bendruomenė Lietuvoje.
2.	<i>Translyčių asmenų teisės</i> (su lyties keitimo procedūra susiję aspektai)	Su lyties keitimo procedūra susijusios strateginio pobūdžio bylos identifikuotinos kaip priklausančios <i>ad hoc</i> grupei, nes teisinės implikacijos šioje srityje dažniausiai kyla individui jau pradėjus arba netgi užbaigus lyties keitimo procesą. Galimi klausimai, reikalingi strateginio požiūrio į bylinėjimosi procesą, galėtų būti

⁴⁷ „LR Konstitucijos 38 straipsnio pakeitimo įstatymas“, No. XIP-3981, 2011 m. gruodžio 15 d., <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=414644&p_query=38&p_tr2=2>.

		susiję su pažeistų teisėtų lūkesčių principu (t.y. <i>Civiliniame kodekse</i> įtvirtinus nuostatą, jog lyties keitimo operacija Lietuvoje draudžiama), su valstybiniu lyties keitimo operacijos/proceso išlaidų kompensavimu (t.y. <i>Van Kück</i> standartas) ar reikalavimas anuliuoti prieš tai sudarytą santuoką siekiant gauti naujus asmens tapatybę patvirtinančius dokumentus.
3.	<i>Neapykantos nusikaltimai/kalba</i> , motyvuoti homofobinių paskatų	Neapykantos nusikaltimai/kalba taip pat priskirtini <i>ad hoc</i> grupei, nes sunku ir neetiška strategiškai modeliuoti tokią situaciją, kuri baigtųsi smurto proveržiu. Prieš inicijuojant strateginio pobūdžio bylas dėl neapykantos nusikaltimų/kalbos, LGL reikalingas sugebėjimų didinimas neapykantos nusikaltimų dokumentavimo ir monitoringo srityse. Šioje srityje galiojančių teisinių nuostatų taikymo ribos turėtų būti papildomai testuojamos nacionaliniuose teismuose, siekiant į įstatymų apsaugos sritį įtraukti ir lytinės tapatybės kategoriją.
Išankstinio strateginio planavimo reikalingos bylos		
1.	<i>Tos pačios lyties santykių teisinio pripažinimo klausimas</i>	Strateginės bylos dėl tos pačios lyties santykių pripažinimo iš esmės yra priklausomos ne tik nuo precedentinių EŽTT ir ETT sprendimų šiuo klausimu, bet ir nuo pokyčių nacionalinėje teisėje. Tol, kol Lietuvoje nėra priimtas įstatymas dėl registruotos partnerystės instituto, sunku įsivaizduoti substantyvų ieškinį nacionaliniuose teismuose dėl tos pačios lyties porų teisės į šeimos gyvenimo gerbimą/pripažinimą. Todėl strateginio pobūdžio bylų inicijavimas šioje srityje yra reikalingas kruopščiai apgalvoto planavimo, atsižvelgiant į aktualiausias su teisiniu tos pačios lyties santykių pripažinimu susijusius pokyčius tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu mastu. Be to, būtina turėti omenyje, kad lietuviškame kontekste žmogaus teisių diskursas LGBT teisių ir laisvių kontekste nėra itin pagaulus – panašu, jog viešajame diskurse ekonominiai argumentai rezonuoja kur kas efektyviau. Todėl patartina strateginio pobūdžio bylas lietuviškame kontekste grįsti būtent šiais argumentais.
2.	<i>Traslyčių asmenų teisės</i> (su antidiskriminacine politika susiję aspektai)	Lytinio identiteto ar tapatybės kategorija Lietuvos teisinėje sistemoje nėra įtvirtinta kaip antidiskriminacinės politikos pagrindas nė vienoje įstatyminėje nuostatoje, pradedant <i>Lygių galimybių</i> įstatymu ir baigiant <i>Baudžiamuoju kodeksu</i> . Todėl būtina inicijuoti strateginio pobūdžio bylas šioje srityje, siekiant išsiaiškinti, ar nacionaliniai teismai, atsižvelgiant į tarptautinę praktiką, diskriminaciją dėl lytinės tapatybės identifikuotų kaip diskriminaciją dėl lyties. Šio pobūdžio strateginės bylos priskirtinos išankstinio planavimo reikalingų bylų kategorijai, nes įmanoma iš anksto „sumodeliuoti“ situaciją, kai translytis asmuo rizikuotų būti diskriminuojamas dėl savo lytinio identiteto, pvz., darbo santykių srityje arba teikiant prekes ir paslaugas.
3.	<i>Teisės į žodžio laisvę ir taikius susirinkimus</i> efektyvus įgyvendinimas	Strateginis bylinėjimasis šioje srityje reikalingas siekiant garantuoti efektyvų teisių į žodžio laisvę ir taikius susirinkimus LGBT bendruomenei įgyvendinimą, bei testuoti galiojančių įstatymų taikymo ribas. Rimtais iššūkiais tampa <i>Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos informacijos</i> įstatymo taikymo ribos bei naujosios <i>Susirinkimų</i> įstatymo redakcijos nuostatos LGBT bendruomenės teisės į taikius susirinkimus kontekste. Šios rūšies bylos priskirtinos išankstinio planavimo reikalingų bylų kategorijai, nes LGL, kaip

		LGBT interesams atstovaujanti organizacija, gali savarankiškai generuoti konkrečias faktines aplinkybes, kurios taptų strateginio pobūdžio bylos pagrindu organizacijos atžvilgiu pritaikius ginčytinas įstatymų nuostatas (pvz., skrajučių su informacija apie homoseksualių paauglių sveikatą dalijimas prie bendrojo lavinimo mokyklų).
--	--	--

Būtina pastebėti, jog skirtis tarp *ad hoc* pagrindu susiformavusių bylų bei išankstinio planavimo bei strategavimo reikalingų atvejų yra greičiau teorinis, nei praktinis konstruktas. Palankiai susiformavus praktinėms aplinkybėms, galinčiomis turėti strateginių implikacijų bylinėjimosi kontekste, LGL iškiltų natūrali būtinybė atsakyti į susidariusią situaciją ieškovo vardu arba savarankiškai inicijuojant teisinį skundą nacionalinėje teismų sistemoje. Kita vertus, išankstinio planavimo reikalaujantys atvejai, tokie kaip skundas dėl teisinio tos pačios lyties santykių pripažinimo, yra didžiąja dalimi priklausomas nuo išorinių procesų, tokių kaip registruotos partnerystės įstatymo priėmimas Parlamente ar progresyvūs EŽTT sprendimai šiuo klausimu. Atsižvelgiant į išorinių bei vidinių veiksnių dinamiką strateginio bylinėjimosi kontekste, būtina išsamiau nagrinėti LGL vaidmenį ne tik inicijuojant, bet ir dalyvaujant strateginio bylinėjimosi procesuose.

LGL DALYVAVIMAS STRATEGINIO BYLINĖJIMOSI PROCESU

A. LGL vaidmuo strateginio bylinėjimosi procese

Anot advokatės Dianos Gumbrevičiūtės-Kuzminskienės, nevyriausybinių organizacijos, „inicijuojan[čios] strateginį bylinėjimąsi, turi veikti protingai, atsargiai ir atsakingai, parinkdamos ir formuodamos strategines bylas, nes šios bylos formuoja teisminį precedentą.“⁴⁸ Galimybė nevyriausybiniams organizacijoms nukentėjusiojo vardu arba jį remiant dalyvauti strateginio bylinėjimosi procese iš esmės garantuotą veiksmingesnę pažeidžiamų visuomenės grupių teisinę apsaugą, nes būtent šios konkrečioms visuomenės grupėms atstovaujančios asociacijos bei organizacijos yra geriausiai susipažinusios su išskylančiais iššūkiais ir sukaupusios atitinkamą ekspertinę patirtį. Dėl šios priežasties LGL, kaip vienintelė išimtinai LGBT bendruomenės interesams Lietuvoje atstovaujanti nevyriausybinių organizacija, turėtų ne tik vaidinti pagrindinį vaidmenį inicijuojant strateginę reikšmę turinčias bylas LGBT teisių kontekste, bet ir aktyviai dalyvauti procesiniuose veiksmuose, nepažeidžiant nacionalinių darbo tvarkos taisyklių, reglamentuojančių atstovavimą ir gynybą teismuose.

4. NVO dalyvavimas bylinėjimosi procese Lietuvoje

Pažymėtina, jog diskriminaciją dėl seksualinės orientacijos patyrę asmenys dažnai nesiryžta savarankiškai kreiptis į teismus, bijodami aplinkinių pasmerkimo, persekiojimo, galimybės

⁴⁸ Diana Gumbrevičiūtė-Kuzminskienė, „Strateginis bylinėjimasis diskriminacijos bylose“, kn. „LGBT teisių apsauga: tarptautiniai ir nacionaliniai aspektai“, Lietuvos gėjų lyga, Vilnius, 2011, p. 79.

prarasti darbą ir pan.⁴⁹ Tokiu būdu nevyriausybinių organizacijų pagalba, realizuojama ir per dalyvavimą procesiniuose veiksmuose, būtų labai naudinga ir reikalinga atstovaujant LGBT asmenų teises teisminėse ir administracinėse institucijose.

4.1 Tiesioginis dalyvavimas pareiškėju

LR *Lygių galimybių* įstatymo 12 straipsnis 2-oji dalis numato, jog „asociacijos arba kiti juridiniai asmenys, kurių veiklą reglamentuojančiame teisės akte atitinkamu pagrindu diskriminuojamų asmenų gynimas ir jų atstovavimas teisme yra nurodyta kaip viena iš veiklos sričių, diskriminuojamo asmens pavedimu gali įstatymų nustatyta tvarka atstovauti jam teisminėse arba administracinėse procedūrose.“⁵⁰

LGL įstatų 7 straipsnio 2-oji dalis viena iš asociacijos veiklos sričių numato įsipareigojimą „ginti masinėse informacijos priemonėse ir teisėsaugos organuose kiekvieną asmenį, kurį persekioja arba žemina jo garbę ir orumą dėl priklausomybės seksualinėms mažumoms.“ Būtina pastebėti, jog formuluotė „teisėsaugos organuose“ yra itin aptaki ir dviprasmiška bei palieka erdvės įvairioms interpretacijoms. Todėl siekiant efektyviai pasinaudoti įstatymų teikiamomis galimybėmis atstovauti LGBT bendruomenėms nariams teisminėse bei administracinėse procedūrose, siūlytina **tobulinti LGL įstatus**, LGBT asmenų gynimą ir atstovavimą teismuose nurodant viena iš veiklos sričių. Be to, atstovavimo bei teisminės gynybos prerogatyvą rekomenduotina apsvarstyti ir oficialios narystės asociacijoje kontekste. Nors oficialus narystės Lietuvos gėjų lygoje institutas ir nėra formalizuotas, tačiau įsipareigojimas atstovauti būtent asociacijos nariams strateginio bylinėjimosi kontekste leistų pasinaudoti ir iš *Asociacijų* įstatyme⁵¹ įtvirtintų garantijų kylančiomis implikacijomis (pvz., 14-ame straipsnyje įtvirtintas draudimas „kištis į asociacijos veiklą ir į jos vidaus reikalus.“).

Kita vartus, taip ir lieka neaišku, ar egzistuojantis teisinis-procesinis reguliavimas suteikia teisę nevyriausybinėms organizacijoms (šiuo konkrečiu atveju – LGL) inicijuoti procesą *locus standi* net tada, kai byloje nėra identifikuojamo nukentėjusiojo. Pvz., *Administracinių bylų teisenos* įstatymo 56 straipsnio 1-oji dalis nurodo, jog „įstatymų nustatytais atvejais [...] organizacijos [...] gali kreiptis į teismą su pareiškimu, kad būtų apgintas viešasis interesas arba apgintos [...] asmenų teisės bei įstatymų saugomi interesai,“ o *Civilinio proceso kodekso* 49 straipsnio 1-oji dalis tokia teisę numato jau tik valstybės arba savivaldybių institucijoms (pvz. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai). Be to, klausimas, ar LGBT bendruomenės teisių bei interesų gynyba galėtų būti kvalifikuojama kaip viešasis interesas, neabejotinai reikalauja aiškaus ir nedviprasmiško teisminės valdžios išaiškinimo.⁵²

⁴⁹ Jolanta Samuolytė, „LGBT teisių apsauga ir jų įgyvendinimas“, *Nematomi piliečiai*, Kaunas: VDU, 2007, p. 21.

⁵⁰ LR *Civilinio proceso kodeksas* nenumato nevyriausybinėms organizacijoms teisės būti teisme atstovais pagal pavedimą diskriminavimo bylose. LR *Civilio proceso kodekso* 56 straipsnio papildymo įstatymo projektas XIP-392, kuriuo siekta išplėsti asmenų, turinčių teisę atstovauti nuo diskriminavimo nukentėjusius asmenis teisme, ratą, atmetas Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada, motyvuojant, jog, „siūlomas reglamentavimas būti perteklinis,“ apeliuojant į *Lygių galimybių* įstatymo nuostatas. Plačiau žr.: „Pagrindinio komiteto išvados dėl LR Civilinio proceso kodekso 56 straipsnio papildymo įstatymo projekto (XIP-392)“, 2012 m. spalio 3 d., <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=434204&p_query=&p_tr2=2>.

⁵¹ „LR Asociacijų įstatymas“, Nr. IX-1969, 2004 m. vasario 14 d., <<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=226938&Condition2=>>>.

⁵² Remiantis Lietuvos Konstitucinio teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimu, interesas priskirtinas viešajam, kai nustatoma, jog nepatenkinus tam tikro asmens ar asmenų grupės intereso būtų pažeistos ir tam tikros Konstitucijoje įtvirtintos, jos saugomos ir ginamos vertybės.

4.2 Dalyvavimas trečiuoju asmeniu ir atstovavimas

Administracinių bylų teisenos įstatymo 48 straipsnio 2-oji dalis nurodo, jog „[a]ministracinės bylos proceso šalys yra: [...] tretieji suinteresuoti asmenys (t. y. tie, kurių teisėms ar pareigoms bylos išsprendimas gali turėti įtakos.)“ *Civilinio proceso kodekso* 47 straipsnio 2-oji dalis nurodo, jog „[t]retieji asmenys, nepareiškiantys savarankiškų reikalavimų dėl ginčo dalyko, gali įstoti į bylą [...], jeigu bylos išsprendimas gali turėti įtakos jų teisėms arba pareigoms. Jie gali būti įtraukiami dalyvauti byloje taip pat motyvuotu šalių prašymu arba teismo iniciatyva.“ Toks reguliavimas iš esmės implikuoja, jog LGL galėtų būti įtraukta trečiuoju asmeniu tik į civilinį procesą, t.y. pateikus motyvuotą šalių prašymą arba teismo iniciatyva.⁵³

Kita vertus, tokis reguliavimas neužkerta kelio organizacijai teikti kitų jurisdikcijų teismų jurisprudencijoje (pvz., EŽTT ar JAV Aukščiausiojo teismo) plačiai taikomos *amicus curiae* praktikos. Plačiaja prasme tai traktuojama kaip nešališkas procese nedalyvaujančios šalies komentaras, kuriuo siekiama teismą informuoti, jog kokių konkrečių implikacijų teismo sprendimas turės ne tik procese dalyvaujančioms šalims, bet ir platesniems visuomenės segmentams ar konkrečioms. Nors sprendimas, ar atsižvelgti į *amicus curiae* pateiktą informaciją priimant galutinį instancijos sprendimą, ir priklauso teismo diskrecijai, tačiau tai nesumenkina tokio komentaro reikšmės keičiant požiūrį į pažiedžiamų visuomenės grupių, t.y. mažumų, teises bei laisves. Net ir tuo atveju, jei komentare pateikta informacija ir neturės įtakos priimant teismo instancijos sprendimą, faktiškai galima garantuoti, jog pateiktis bus perskaityta ir reflektuota tesimo ar administracinį sprendimą priimančių pareigūnų. Kita vertus, būtina pastebėti, jog *amicus curiae* pateiktis Lietuvos teismų praktikoje yra vis dar interpretuojama kaip naujovė, o požiūris į suinteresuotų, tačiau procese nedalyvaujančių šalių pateikiamą informaciją išlieka konservatyvus ir rezervuotas.

B. Praktiniai aspektai: bylos pradėjimas ir vedimas

Bet kuri organizacija, siekianti inicijuoti strateginio bylinėjimosi procesą, turėtų identifikuoti pagrindinius tikslus ir metodus, skirtus šiems tikslams pasiekti. Jei atlikta nacionalinės LGBT teisių padėties ir prioritetų analizė iš esmės leidžia identifikuoti pagrindinius klausimus ir iššūkius LGBT teisių apsaugos srityje, būtina turėti omenyje, jog, net ir egzistuojant pačioms palankiausioms faktinėms bylos aplinkybėms, praktinis bylos pradėjimas ir vedimas reikalauja kruopštaus planavimo ir nuolatinio strategavimo. Yra būtina iš anksto numatyti kuo daugiau strateginio bylinėjimosi proceso metu galimai iškilsiančių iššūkių, siekiant jiems kuo geriau pasiruošti ir pasinaudoti susidariusia situacija siekiant galutinės pergalės ar įgyvendinant platesnius organizacijos tikslus ir uždavinius. Be to, pažymėtina, jog net progresyvus teismo sprendimas nebūtinai reiškia, jog teisminis precedentas turės substantyvų poveikį praktinei LGBT teisių apsaugai konkrečioje jurisdikcijoje. Todėl organizacija, inicijuojanti strateginio bylinėjimo procesą, turi būti pasiryžusi sekti ir aktyviai reaguoti į iš galutinio teismo sprendimo kylančias implikacijas tiek pergalės, tiek laikino pralaimėjimo atveju. Būtent dėl šių išvardytų priežasčių praktiniai bylos pradėjimo ir vedimo aspektai yra reikalingi nuodugnesnės analizės.

---

⁵³ Pažymėtina, jog *Administracinių bylų teisenos* įstatymas administracinės bylos proceso dalyviais laiko ir organizacijas, procese dalyvaujančias viešojo intereso gynimo tikslais (t.y. bylos inicijavimo atveju pagal 56-ąjį įstatymo straipsnį).

5. Strateginio bylinėjimosi planavimo procesas

Vienas iš strateginio bylinėjimosi planavimo proceso pagrindinių elementų yra tinkamos jurisdikcijos arba forumo pasirinkimas. Dažnai klaidingai įsivaizduojama, jog LGBT teisių apsauga efektyviausiai įgyvendinama tarptautinių žmogaus teisių tribunolų, tokių kaip EŽTT ar ETT, pagalba. Pastebėtina, jog apeliavimo į Strasbūro teismą procedūra reikalauja galutinio, t.y. neskundžiamo, sprendimo nacionaliniu lygmeniu, o į ETT su paklausimu (angl. preliminary reference) gali kreiptis tik nacionaliniai teismai, valstybės narės ar Europos Sąjungos institucijos (t.y. individualios peticijos teisė nėra įtvirtinta). Be to, atsižvelgiant į monistinę Lietuvos teisinės sistemos prigimtį, t.y. nacionaliniai teismai privalo vadovautis EŽTT ir ETT jurisprudencija kaip atitinkamose tarptautinėse sutartyse įtvirtintų žmogaus teisių standartų interpretavimo šaltiniais, galima daryti išvadą, jog efektyviausia LGBT teisių gynybą teisinėmis priemonėmis visų pirma turi būti įgyvendinama nacionaliniu lygmeniu. Todėl strateginio bylinėjimosi planavimo gairės turi būti plėtojamos atsižvelgiant į nacionalinių teismų praktiką – apeliavimas į tarptautines bei regionines žmogaus teisių apsaugos struktūras turėtų būti pozicionuojamas kaip paskutinės instancijos galimybė, o ne pirminė prerogatyva.

5.1 Įrodymų rinkimas: bendros pastabos

Bylinėjimasis žmogaus teisių srityje dažniausiai apima labiausiai pažeidžiamų ir izoliuotų visuomenės grupių interesus. Šios grupės dažnai yra itin nepalankioje padėtyje fiksuojant ir įrodinėjant patirtus žmogaus teisių pažeidimus. Procedūrinės taisyklės, reglamentuojančios įrodymų priimtinumą teismo proceso metu, gali neigiamai veikti šiaip jau pagrįstų ir legitimų ieškinių nagrinėjimą. Be to, tam tikrus diskriminacinio pobūdžio pažeidimus, pvz. netiesioginę diskriminaciją ar homofobiją instituciniame lygmenyje, gali būti itin sunku įrodyti vadovaujantis vien tik formaliais procedūriniais reikalavimais. Todėl strateginio bylinėjimosi procesą inicijuojanti organizacija privalo iš anksto numatyti, kokias įrodymais bus remiamasi pagrindžiant konkretų LGBT teisių ir laisvių pažeidimo ar ribojimo faktą ir ar šie įrodymai bus laikomi priimtinais atsižvelgiant į procedūrinius teismo proceso reikalavimus.

Turint omenyje negausią diskriminacinio pobūdžio bylų jurisprudenciją Lietuvos teismų praktikoje (kol kas nė viena su diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos susijusi byla dar nėra pasiekusi Lietuvos Aukščiausiojo teismo), būtina išbandyti įvairius įrodymų rinkimo, dokumentavimo ir pateikimo metodus. Pastebėtina, jog tiek pačių įrodymų pobūdis, tiek jų naudojimo taktika yra itin glaudžiai susiję su pateiktame ieškinyje nagrinėjamu LGBT teisių pažeidimo ar ribojimo atveju. Pvz., hipotetiškai nagrinėjant skundą dėl tos pačios lyties santykių teisinio pripažinimo, tikėtina, jog legitimiais argumentais tokio pobūdžio byloje galėtų būti laikomos iš civilinės teisės kylančios ne vienodo pobūdžio implikacijos nesusituokusioms skirtingų lyčių ir tos pačios lyties poroms, t.y. paveldėjimo klausimai, su darbo santykiais susijusios lengvatos ir pan. Kita vertus, nagrinėjant seksualinio priekabiavimo ar neteisėto atleidimo iš darbo dėl ieškovo seksualinės orientacijos skundus, reikalingų įrodymų pobūdis turėtų būti kur kas labiau praktinis. Pvz., atleidimo ar atsisakymo priimti į darbą atveju lemiamos reikšmės galėtų turėti darbdavio komentarai (galimybė pasinaudoti tam tikromis įrašinėjimo priemonėmis), bendravimo maniera ar įmonėje dirbančių kolegų liudijimai. Skundo dėl seksualinio priekabiavimo atveju papildomo svorio ieškovo teiginiams pridėtų sugebėjimas įrodyti nuolatinį ir itin užgaulų priekabiavimo pobūdį. Šioje vietoje reikėtų pastebėti, jog pagal Lietuvos teisinėje sistemoje susiklosčiusią praktiką, diskriminacijos bylose ieškovas privalo

išpildyti pareigą pateikti pirmines (*prima facie*) aplinkybes įrodinėjant diskriminacijos faktą. Išpildžius šį reikalavimą, įrodinėjimo našta perkeliama atsakovui, įrodinėjant jau diskriminacijos fakto nebuvimą.⁵⁴ Lemiamos reikšmės išpildant *prima facie* aplinkybių įrodinėjimo našta gali turėti ir teigiama (t.y. diskriminacijos faktą fiksuojanti) *Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos* išvada, o Lietuvos Aukščiausiojo teismo pozicija dėl įrodinėjimo naštos perkėlimo su diskriminacija darbo santykiuose susijusiose bylose išplėtota bylose Nr. 3K-3-309/2012 ir Nr. 3K-3-290/2012.

Strateginio bylinėjimosi procese sėkmingai galėtų būti taikoma ir situacijos testavimo metodika. Geru pavyzdžiu šioje srityje laikytinas Žmogaus teisių instituto panaudotas diskriminacijos fakto užfiksavimo metodas byloje dėl atsisakymo priimti į darbą etninės priklausomybės pagrindu. Faktas, kai įmonė, atsisakiusi į darbą priimti romų tautybės asmenį, toliau aktyviai tęsė darbuotojo paiešką, buvo užfiksuotas su įmonės atstovais susisiekusio antstolio pagalba. Kita vertus, ši testavimo metodika turėjo įveikti tam tikrą patikimumo patikrinimą, kadangi atsakovas kvestionavo nevyriausybinės organizacijos inicijuotus veiksmus, vertindamas tai kaip provokaciją.⁵⁵ Pasinaudojus šiuo pavyzdžiu, situacijos testavimo metodikos taikymą strateginio bylinėjimosi kontekste būtų galima išplėtoti, pvz., į darbo pokalbį deleguojant tradicinės ir netradicinės seksualinės orientacijos kandidatus.

5.2 *Asmens, dalyvaujančio byloje pareiškėju, parengimas bylinėjimosi procesui*

Prieš inicijuojant strateginio bylinėjimosi procesą, būtina kritiškai įvertinti ir asmenines ieškovo charakteristikas bei charakterio savybes, atkreipiant dėmesį į tą aplinkybę, jog strateginio bylinėjimosi bylomis visų pirmiausia siekiama atstovauti ne individualiems ieškovo interesams, o pagerinti tam tikrų visuomenės grupių teisinę padėtį ir siekti platesnių socialinių pokyčių. Kitais žodžiais tariant, strateginis bylinėjimasis gali būti inicijuojamas tik tais atvejais, kai ieškovas sutinka priimti tam tikrą rizikos ir asmeninės atsakomybės laipsnį.

Kalbant apie asmenines ieškovo charakteristikas, pagrindiniu jų vertinimo kriterijumi tampa galimas teismo požiūris į ieškovo asmenį ir jo situaciją. Asmens amžius, rasė, lytis, seksualinė orientacija, kalba, tautybė, pilietybė ar gyvenamoji vieta gali netiesiogiai paveikti galutinį teismo sprendimą strateginio pobūdžio byloje. Kalbant apie „tobulą“ ieškovą, aukštas išsilavinimo lygis, išprusimas ir aiškus teismo proceso implikacijų suvokimas gali ne tik padėti pakelti bylinėjimosi proceso metu ieškovui tenkanti spaudimą, bet ir teigiamai veikti bendrą strateginio bylinėjimosi fone vykdomą socialinę kampaniją. Asmeninės ieškovo savybės – patikimumas, pasitikėjimas savimi, draugiškumas, atkaklumas, pasiryžimas ir konkretumas – taip pat gali turėti tam tikrą teigiamą poveikį teismo opinijai. Todėl strateginio bylinėjimosi procesą inicijuojanti organizacija, vertindama ieškovo charakteristikas ir asmenines savybes, turėtų iš anksto atsakyti į tam tikrus klausimus, pvz. ar ieškovas pasiryžęs eiti „iki galo“? ar egzistuoja pakankamas pasitikėjimo ir bendradarbiavimo lygis tarp ieškovo ir jo atstovo teisminėse ir/ar administracinėse procedūrose? ar ieškovas yra pakankamai geras liudininkas savo paties byloje? ir pan. Asmeninės ieškovo gyvenimo detalės, net ir tiesiogiai nesusijusios su nagrinėjamos bylos turiniu, savo ruožtu, gali neigiamai veikti patį bylinėjimosi procesą (pvz., ankstesnis teistumas, finansiniai įsiskolinimai, priklausomybė nuo toksinių medžiagų, „palaidas“ gyvenimo būdas ir pan.) Kita vertus, ankstesni ieškovo skundai dėl panašaus pobūdžio diskriminacijos ar teisių

⁵⁴ Diana Gumbrevičiūtė-Kuzminskienė, „Įrodinėjimų naštos perkėlimo samprata ir mechanizmas diskriminavimo darbe bylose“, *Jurisprudencija*, 2008, 8(110), p. 73-83.

⁵⁵ Apeliacinėje instancijoje byla buvo išspręsta ieškovės naudai.

apribojimų gali implikuoti dabartinio ieškovo skundo legitimumą, esą ieškovas skundžiasi per dažnai ir nepagrįstai. Be to, patartina atsižvelgti ir į konkrečias su ieškovu susijusias gyvenimiškas situacijas, kurios netiesiogiai gali turėti didelės reikšmės galutiniam bylinėjimosi proceso rezultatui. Ar ieškovas yra finansiškai pajėgus finansuoti bent dalį su bylinėjimusi susijusių išlaidų? Ar ieškovą palaiko jo šeimos nariai? Ar ieškovas gali dalyvauti teismo posėdžiuose darbo metu? Koks pačios bendruomenės požiūris į ieškovą ir jo problemą – ar galima tikėtis finansinės, emocinės ir praktinės pagalbos ieškovui ir strateginę bylą inicijuojantiems/vedantiems asmenims? Kokios tiesioginės implikacijos kils ieškovui laimėjus/pralaimėjus bylą? Ar etiška inicijuoti potencialiai sėkmingą strateginio pobūdžio bylą net ir tuo atveju, jei ji turės neigiamų pasekmių ieškovo asmeniniam ir viešajam gyvenimui?

Apibendrinant derėtų pastebėti, jog asmeninės ieškovo charakteristikos bei charakterio savybės yra veikiau papildantis, o ne galutinę bylos sėkmę ar nesėkmę lemiantis veiksnys. Geru pavyzdžiu šioje vietoje galėtų būti itin skirtingi ieškovų tipažai beveik identiško turinio EŽTT bylose *Karner prieš Austriją* ir *Kozak prieš Lenkiją*, abiem atvejais generavę identišką teismo sprendimą dėl tos pačios lyties porų teisės į būsto neliečiamybę. Todėl vienu iš iššūkių, inicijuojant strateginio bylinėjimosi procesą, tampa ieškovo profilio analizė, pabrėžianti stipriausias ieškovo puses bei apeinanti mažiau palankias charakteristikas.

5.3 Teisininko pasirinkimas

Ieškovui strateginio pobūdžio byloje atstovaujančio advokato kvalifikacija gali būti laikoma esmine sąlyga siekiant galutinės teisminės pergalės. Pastebėtina, jog, atstovaudamas pažeidžiamų ir visuomenėje nevienareikšmiškai vertinamų grupių interesams, advokatas patiria tam tikrą riziką, susijusią su kolegų ir net būsimų klientų požiūrių į jo profesinę veiklą (pvz., ostrakizmas, reputacijos sumažėjimas, etikečių klįjavimas ir pan.) Todėl strateginio bylinėjimosi procesui būtina pasirinkti itin aukštos kvalifikacijos profesionalą, kuris asmeniškai ar bent jau idėjiškai būtų suinteresuotas platesniais socialiniais pokyčiais visuomenėje. Pagrindiniais kriterijais, pasirenkant konkretų advokatą, galėtų būti įvardijami (1) profesinė kvalifikacija, (2) asmeninė filosofija, (3) atsakingumas ir vadybos įgūdžiai bei (4) paslaugų įkainiai.

Išsilavinimas, bendro pobūdžio ir konkrečiai su strateginės bylos turiniu susijusi profesinė praktika, reputacija, neformalus santykiai su kitais profesinio luomo atstovais (t.y. teisėjais ir advokatais), advokataavimo sugebėjimai, savo stipriųjų bei silpnųjų pusių profesinėje veikloje aiškus suvokimas bei sėkmingai atstovautų bylų kiekis gali padėti susidaryti aiškų vaizdą vertinant galimo advokato profesinę kvalifikaciją. Ar advokatas jau yra atstovavęs tai pačiai socialinei mažumai priklausančiam asmeniui teisminėse ar administracinėse procedūrose? Ar advokatas yra susipažinęs su iš galimai atstovausimo individo asmeninio intereso kylančiomis strateginio pobūdžio implikacijomis platesnės visuomenės grupės teisių apsaugai? Koks advokato požiūris į/santykis su bylą inicijavusia nevyriausybine organizacija?

Prieš pasirenkant kandidatą, būtina išsiaiškinti, ar asmeninės advokato pažiūros neprieštarauja pačiai strateginio pobūdžio bylos idėjai (t.y. siekiamiems socialiniams pokyčiams). Pavyzdžiui, advokatas, kuris LGBT asmenų lygybės idėją palaiko su tam tikromis išlygomis (pvz., nepitaria tos pačios lyties porų teisei įsivaikinti), gali ir nebūti pats geriausias LGBT interesų atstovas teisminėse ir/ar administracinėse procedūrose. Būtina nustatyti, koks yra advokato asmeninis santykis su platesniame kontekste atstovaujama socialine mažumos grupe, nes tokiu atveju bus lengviau identifikuoti bendrus atspirties taškus tarp advokato ir tam tikros grupės interesams atstovaujančios ir bylinėjimosi procesą inicijuojančios organizacijos.

Nereikėtų užmiršti ir vadybos bei atsakomybės aspektų pasirenkant advokatą, būtent – ar advokatas turi ne tik norą, bet ir laiko bei resursų tinkamai atstovauti ieškovą strateginio pobūdžio byloje. Akivaizdu, jog advokatui dalyvaujant keliose bylose vienu metu, strateginio bylinėjimosi procesas, kuris dažniausiai yra ne tik sudėtingas, bet ir finansiškai ne itin naudingas, gali atsidurti antrame plane. Todėl patartina identifikuoti ne tik strateginei bylai galimus skirti laiko bei žmogiškuosius resursus, bet ir nustatyti/aparti konkrečios strateginio pobūdžio bylos reikšmę advokato prioritetinės veiklos skalėje.

Vis dėlto, lemiamu veiksniu pasirenkant advokatą strateginio bylinėjimosi procesui tampa advokato teikiamų paslaugų įkainiai. Strateginio bylinėjimosi procesą inicijuojanti nevyriausybinė organizacija neišvengiamai turės priimti didžiąją dalį su bylinėjimusi susijusių išlaidų, todėl būtina siekti optimizuoti kiekvieną išlaidų segmentą iki tokio laipsnio, kad būtų įmanoma pasiekti maksimalius rezultatus esant mažiausioms sąnaudoms. Pasirenkant advokatą, patartina išbandyti *pro bono* advokatavimo teikiamas galimybes – pasinaudojus kitų nevyriausybinių organizacijų sukaupta patirtimi bei informacija ir suradus atitinkamus kontaktus, būtų galima siekti inicijuoti advokato paslaugų suteikimą nemokamai ar už simbolinį mokestį. Nepavykus išplėtoti *pro bono* atstovavimo galimybes, advokato įkainių apimtis didžiąją dalimi bus priklausoma nuo strateginio bylinėjimosi proceso finansavimo galimybių. Tokiu atveju būtina aiškiai identifikuoti suminę advokatavimo išlaidoms galimai tenkančią biudžeto dalį, o konkretaus advokato pasirinkimą motyvuoti geriausiu „kainos ir kokybės“ santykiu. Be to, turėtina omenyje, jog apeliacinių ieškinių būtinybė ne tik prailgins strateginio bylinėjimosi trukmę, bet ir ženkliai padidins su procesu susijusias išlaidas. Todėl pravartu išsiaiškinti, ar samdomas advokatas yra nusiteikęs įsitraukti į strateginio bylinėjimosi procesą ilgame laikotarpyje, bei stengtis maksimaliai išnaudoti organizacijos viduje turimus tiesinius/praktinius įgūdžius, tokiu būdu mažinant advokatavimui/teisiniam darbui tenkančias išlaidas.

5.4 Bylinėjimosi finansavimas

Strateginio bylinėjimosi finansavimas yra reikalingas padengti (1) žyminį mokestį, (2) su advokato paslaugomis susijusias išlaidas (įskaitant išlaidas dėl skundo surašymo ir padavimo), (3) atsakovo, kai sprendimas priimamas jo naudai, išlaidas (įskaitant atstovavimo įkainius) ir (4) teismo išlaidas pralaimėjimo atveju. Išlaidas, susijusias su bylinėjimosi procesu, ir jų apmokėjimo tvarką nustato Administracinių bylų teisenos įstatymo 38-45 straipsniai bei Civilinio proceso kodekso 79-102 straipsniai.

Atsižvelgiant į aplinkybę, jog strateginio bylinėjimosi bylos dažnai yra rizikingos (t.y. jų baigtis priklauso nuo daugybės kintamųjų), su bylinėjimusi susijusių išlaidų dengimo struktūra „pralaimėjusysis moka“ gali tapti itin rimta kliūtimi inicijuojant strateginio pobūdžio bylas, galinčias turėti pozityvių implikacijų su pažeidžiamų visuomenės grupių teisių apsauga susijusiems struktūriniais pokyčiams. Be to, strateginio pobūdžio bylose potencialūs atsakovai (pvz., valstybės institucijos) disponuoja kur kas didesniais finansiniais resursais nei individualūs ieškovai ar jiems atstovaujanti nevyriausybinė organizacija. Dėl šios priežasties, strateginis bylinėjimasis reikalauja dinamiško požiūrio į galimų teismo proceso išlaidų finansavimą.

Su advokato darbu susijusių išlaidų kompensavimas ar bent jau jų sumažinimas sietinas su tam tikro pobūdžio susitarimais (pvz., advokato užmokesčio sumažinimas arba padidėjimas priklausomai nuo bylos baigties), pasinaudojimu valstybės teikiama nemokama teisine pagalba ar *pro bono* teisinių paslaugų organizavimu strateginio pobūdžio bylos kontekste. Turint omenyje, jog strateginiu bylinėjimusi visų pirma siekiama ne apginti individualų interesą, o inicijuoti su pažeidžiamų visuomenės grupių apsauga susijusias struktūrinius pokyčius, konkretūs

advokatai ir teisininkai gali būti pasiryžę koreguoti profesinius įkainius dėl altruistinių, idėjinių, ideologinių ar kitokių sumetimų. Tokiu atveju svarbiausiu strateginio bylinėjimosi procesą inicijuojančios organizacijos resursu tampa kontaktinė informacija ir neformalus ryšiai, kurie sėkmingiausiai plėtojami įdirbio konkrečioje su pažeidžiamų visuomenės grupių atstovimu susijusioje srityje metu. Be to, optimizuojant su advokato darbu susijusių išlaidų apimtis, lemiamos reikšmės gali turėti ir bendradarbiavimas ir su kitomis nevyriausybinėmis organizacijomis, pasinaudojant jų sukauptomis ekspertinėmis bei teisinėmis žiniomis.

Pastebėtina, jog su advokato darbu susijusių išlaidų kompensavimas sudaro tik dalį nuo visų bylinėjimosi proceso metu patiriamų išlaidų. Strateginio bylinėjimosi procesą inicijuojanti organizacija turėtų rimtai apsvarstyti, iš kokių finansinių resursų bus apmokamos su bylinėjimosi procesu susijusios išlaidos bylos pralaimėjimo atveju (t.y. „pralaimėjusysis moka“). Viena vertus, perleisti strateginio bylinėjimosi metu patirtus finansinius nuostolius ieškovui būtų paprasčiausiai neetiška, ypač tuo atveju, jei organizacija pati inicijavo strateginę bylą. Kita vertus, pabrėžtina, jog strateginis bylinėjimasis gali būti traktuojamas ir kaip vienas iš platesnės advokatavimo strategijos elementų nevyriausybinių organizacijos veiklos kontekste. Toks požiūris leistų inkorporuoti su strateginiu bylinėjimosi susijusių išlaidų kompensavimą į platesnes projektinio pobūdžio veiklas, kuriomis siekiama pagerinti pažeidžiamų visuomenės segmentų padėtį tam tikrose jurisdikcijose. Pažymėtina, jog vykdydama projektines veiklas, LGL nuosekliai siekia įtraukti strateginio bylinėjimosi elementą į platesnę LGBT teisių advokatavimo strategiją. Tokios praktikos nuosekliai turėtų būti laikomasi ir ateityje, siekiant derinti konkrečių strateginio pobūdžio bylų inicijavimo darbus su naujų finansinių resursų įsisavinimo galimybėmis.

6. Bylos vedimo strategija

Bylos vedimo strategiją didžiąja dalimi lemia strateginės bylos pobūdis ir galimybė bylinėjimosi kontekste pasiekti tam tikrų socialinių pokyčių. Kitais žodžiais tariant, paties teismo proceso eiga apima tik dalį strateginės bylos teikiamų galimybių, kuriomis strategiškai pasinaudojus galima generuoti itin matomą, nebrangią ir pozityvių rezultatų duodančią žmogaus teisių advokatavimo kampaniją. Pažymėtina, jog teismo proceso priežiūra didžiąja dalimi gula ant advokato ar ieškovą atstovaujančio nevyriausybinių organizacijos atstovo. Kita vertus, nevyriausybinių organizacija, kaip strateginio bylinėjimosi proceso iniciatorė, gali pasinaudoti savo sukauptomis ekspertinėmis žiniomis ne tik organizuojant išorinę paramą bylinėjimosi procesui, bet ir teikiant konkrečią pagalbą advokatui ar ieškovo atstovui paties teismo proceso kontekste. Tokia pagalba galėtų apimti potencialių liudininkų atrinkimą ir rekrutavimą, paklausimų valstybinėms valdžios institucijoms ir įstaigoms pateikimą, ekspertizų užsakymą, išorės ekspertų įtraukimą į bylinėjimosi procesą ir pan. Pastebėtina, jog LGL, pagrindiniu savo tikslu identifikuojanti LGBT teisių advokatavimą lietuviškame kontekste, ypatingą dėmesį turėtų skirti išorinės paramos bylinėjimosi proceso organizavimui – tokia pozicija ne tik leistų ženkliai prisidėti prie paties bylinėjimosi proceso eigos, bet ir generuotų tam tikrus pozityvius struktūrinius pokyčius visuomenėje net ir konkrečios strateginės bylos pralaimėjimo atveju.

6.1 Paramos bylinėjimosi procesui organizavimui

Paramos bylinėjimosi procesui organizavimas gal būti realizuojamas per bendradarbiavimo tinklus, vienijančius nevyriausybines organizacijas (pvz., *Nacionalinis lygybės ir įvairovės forumas*, *Žmogaus teisių koalicija* ir pan.), viešinimo kampanijas, tarptautinio spaudimo

generavimą, viešosios opinijos pokyčius, teisinę reformą ir neformalaus švietimo priemones. Vyriausybinių institucijų (pvz. *Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos*) įtraukimas į strateginio bylinėjimosi procesą, teisėjų bei teisininkų mokymai žmogaus teisių srityje, tam tikrų apklausų ir viešosios nuomonės tyrimų užsakymas bei keitimasis informacija su interesuotomis šalimis taip pat gali duoti pozityvių rezultatų. Prieš inicijuojant strateginio bylinėjimosi procesą, nevyriausybinių organizacijų turėtų atlikti potencialių nacionalinių resursų, skirtų paramos bylinėjimosi procesui organizavimui, analizę. Be to, galima pasinaudoti ir užsienio ekspertų (pvz., *ILGA-Europe*, *Interights* ir t.t.) publikacijomis, jų teikiama informacija apie tarptautinius žmogaus teisių apsaugos standartus bei ekspertine patirtimi teikiant *amicus curiae* išvadas. Paramos bylinėjimuisi organizavimas gali būti grupuojamas į keletą stambesnių kategorijų:

- a) **neformali teisinė ir faktinė pagalba.** Neformalus su žmogaus teisėmis dirbančių profesionalų/ekspertų patarimai gali pasitarnauti ne tik kaupiant teisinę bei faktinę su bylinėjimosi procesu susijusią informaciją, bet ir strategiškai pritaikant teisinius argumentus prie nacionalinio konteksto ypatybių, siekiant paspartinti strateginiu bylinėjimuisi siekiamų tikslų įgyvendinimą.
- b) **nevyriausybinių organizacijų teikiama parama.** Kitos nevyriausybinių organizacijų gali prisidėti prie bendresniame kontekste vykdomos žmogaus teisių advokavimo kampanijos, su byla susijusių faktų bei įrodymų rinkimo, bendradarbiavimo tinklų kūrimo/stiprinimo ar *amicus curiae* išvadų teikimo. Šioje vietoje galima pasinaudoti bendradarbiavimo su kitomis nevyriausybinių organizacijomis teikiamomis galimybėmis ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu lygmeniu. Kita vertus, tam tikros reikšmės gali turėti ir organizacijų-partnerių santykiai su bylinėjimosi procese atstovaujama visuomenės grupe, profesine-teisine bendruomene (pvz., bylą nagrinėjančia teisėjų kolegija) ir su pačia bylinėjimosi procesą inicijuojančia organizacija. Renkantis potencialius bendradarbiavimo partnerius, derėtų atkreipti dėmesį ne tik į paramos mobilizavimo potencialą, bet ir į bendrą įsitraukti ketinančios organizacijos įvaizdį, kuris gali paveikti strateginės bylos svorį tiek teigiama, tiek neigiama linkme.
- c) ***amicus curiae*.** Vertinant *amicus curiae* išvadą norinčią pateikti organizaciją ar instituciją, derėtų atkreipti dėmesį į jos prestižą, su strategine byla susijusių ekspertinių žinių turėjimą, reputaciją, motyvą ir galimą planuojamos pateikti išvados svorį teisminiame procese. Susiklosčius situacijai, kai planuojama pateikti daugiau nei vieną *amicus curiae* išvadą, už strateginio bylinėjimosi procesą atsakinga organizacija turėtų koordinuoti ir prižiūrėti šį procesą, siekiant generuoti svariausių argumentų sintezę.
- d) **moksliniai tyrimai.** Moksliniai (pvz., sociologiniai, antropologiniai, lyčių studijų ir pan.) tyrimai gali pasitarnauti ne tik paremiant bylinėjimosi procese naudojamus argumentus, bet ir pateikiant svarių, reikšmingų bei inovatyvių įrodymų siekiant tam tikrų platesnių su pažeidžiamų visuomenės grupių teisėmis bei laisvėmis susijusių pokyčių. Moksliniai darbai teisės srityje galėtų pasitarnauti perkeltant tarptautinių žmogaus teisių apsaugos standartų taikymą nacionalinėse jurisdikcijose.
- e) **valstybinės žmogaus teisių institucijos.** *Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba* savo išvadamis gali prisidėti prie strateginio bylinėjimosi proceso perkeltant įrodinėjimo našta ieškovui, išgryninant bylos faktines aplinkybes bei pateikiant ekspertinę išvadą.
- f) **viešinimas ir viešosios opinijos pokyčiai.** Viešinimo strategija gali būti interpretuojama kaip viena iš strateginio bylinėjimosi kampanijos sudedamųjų dalių. Informacija, susijusi su strateginio bylinėjimosi procesu, gali tapti puikia priemone šviečiant visuomenę apie žmogaus teisių diskursą bei pabrėžiant konkrečius žmogaus

teisių pažeidimus. Kalbant apie žiniasklaidos vaidmenį strateginio bylinėjimo kontekste, būtina iš anksto numatyti, kokių teigiamų ir neigiamų implikacijų turės visuomenės informavimo priemonių susidomėjimas strateginio bylinėjimosi procesu. Viena vertus, žiniasklaidos dėmesys gali turėti tam tikrų neigiamų pasekmių ieškovui ir jo šeimos nariams. Kita vertus, pastebėtina, jog „blogos reklamos nebūna“. Todėl būtina iš anksto planuoti, koku būdu bus reaguojama į neigiamo pobūdžio publikacijas, siekiant sumažinti jų įtaką viešajai opinijai bei ieškovo psichologinei būklei. Derėtų apsvaistyti, ar nereikėtų bendradarbiauti su už strateginio bylinėjimo proceso viešinimą atsakingu viešųjų ryšių specialistu. Tokiu asmeniu iš esmės galėtų tapti ir vienas iš procesą inicijuojančios organizacijos vidinių darbuotojų, o papildomų ekspertinių žinių šioje srityje galėtų suteikti bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis, turinčiomis įdirbį viešinimo ir žiniasklaidos kampanijų koordinavimo srityse (pvz., vietiniai *Amnesty International* skyriai). Taip pat būtina pastebėti, jog strateginio bylinėjimosi proceso viešinimo kampaniją ženkliai veikti gali ir politinės paramos konkrečiai bylai indikatoriai. Tam tikrų politikų pasisakymai apie strateginio pobūdžio byloje nagrinėjamą problemą automatiškai generuotų žiniasklaidos susidomėjimą. Papildomo svorio viešinimo kampanijai suteiktų ir oficiali politinių partijų pozicija dėl su strateginės bylos esme susijusio klausimo. Politinė parama strateginio bylinėjimosi kontekste inicijuojamiems socialinėms pokyčiams gali veikti kaip katalizatorius mobilizuojant strateginės bylos vedimui taip reikalingus žmogiškuosius, finansinius ir informacinius resursus. Kita vertus, atviras politinis priešiškus konkretiam klausimui ne būtinai generuotų neigiamą visuomenės požiūrį – tai ypatingai pastebima tose politinėse sistemose, kurios pasižymi aukštu visuomenės nepasitikėjimo politinėmis institucijomis laipsniu. Galiausiai, vertinant politinės paramos reikšmę strateginio bylinėjimosi procesui, būtina aiškiai suvokti, jog radikalūs ir konservatyvūs politikai dažniausiai siekia diskredituoti bet kokią su žmogaus teisėmis susijusią problemą, o labiau nuosaikūs politikai vengia reikšti savo nuomonę „opiais“ klausimais, bijodami užsitraukti elektorato nemalonę. Todėl aktyviai už strateginės bylos esmę sudarančio klausimo išsprendimą pasisakančio politikos parama gali tapti vienu iš labiausiai vertingų strateginio bylinėjimosi kampanijos elementų.

- g) **bendruomenės parama.** Ieškovo poreikiai ir interesai strateginio bylinėjimosi proceso metu gali būti nustumti į antrąjį planą motyvuojant tuo, jog strateginiu bylinėjimosi siekiama „didesnių“ viešosios politikos tikslų, o ne siaurų asmeninių interesų patenkinimo. Vis dėlto, gera ieškovo savijauta ir motyvacija turi kritinės reikšmės bylinėjimosi proceso rezultatams. Strateginio bylinėjimosi procesu siekiama inicijuoti tam tikrus struktūrinius viešosios politikos pokyčius, kuriais pasinaudos konkretios visuomenės grupės ar bendruomenės nariai. Todėl bendruomenė turi labai aiškiai suvokti, jog ieškovo pastangos dalyvaujant teisminiuose ir administraciniuose procesuose tiesiogiai koreliuoja su jų asmeninių teisių bei laisvių apsauga. Vargu bau, ar būtų etiška modeliuoti tokią strateginio bylinėjimosi eigą, kai platesnės visuomenės grupės teisių apsauga būtų įgyvendinama konkretaus asmens emocinės, psichologinės ar finansinės būklės sąskaitą. Todėl bylinėjimosi procesą inicijuojanti organizacija privalo mobilizuoti bendruomenės paramą ne tik bylinėjimosi procesui, bet ir ieškovui asmeniškai. Šioje vietoje lemiamą reikšmę turėtų suvaidinti bendruomenės lyderiai, generuodami bendruomenės sutarimą ir konsensusą konkrečiais klausimais. Jei pačioje bendruomenėje egzistuoja tam tikri opoziciniai elementai, susiję su strateginio bylinėjimosi procesu, šiuos prieštaravimus reikėtų išspręsti dar prieš pradėdant vesti

strateginę bylą, nes ilgesnėje perspektyvoje vidinis susiskaldymas galėtų turėti potencialiai destruktivių pasekmių. Galiausiai, būtina suvokti, jog strateginio bylinėjimosi procesas yra nemenkas iššūkis taip pat ir pačiai bendruomenei, o sėkmingas atsakas į šį iššūkį generuotų papildomas bendruomenės kompetencijas ir pasitikėjimą savimi, leidžiantį teisinėmis priemonėmis kvestionuoti paplitusios diskriminacijos ir pažeidžiamų teisių praktikas.

6.2 Pasibaigus bylos procesui

Su strateginio bylinėjimosi procesu susijusių struktūrinių pokyčių viešosios politikos srityje įgyvendinimui papildomos kliūtis gali būti keliamos net ir laimėjus konkrečią bylą su strateginės reikšmės implikacijomis. Galutinis strateginės bylos poveikis yra glaudžiai susijęs su atidžiai sekamu teismo sprendimo įgyvendinimu jau apsibaigus strateginio bylinėjimosi procesui. Todėl organizacijai, inicijavusiai strateginio bylinėjimosi procesą ir jį laimėjusiai, tenka dar viena papildoma užduotis, t.y. prižiūrėti palankaus teismo sprendimo įgyvendinimą net ir pasibaigus strateginio bylinėjimosi procesui. Net geri įstatymai ar teismo sprendimai gali būti paprasčiausiai neįgyvendinami dėl institucinio priešiško pastarųjų nešamiems socialiniams pokyčiams. Nepakankami resursai ar aptakūs reikalavimai, susiję su teismo sprendimų įgyvendinimu konkrečioje jurisdikcijoje, gali kompromituoti visą strateginio bylinėjimosi procesą. Yra keletas konkrečių strategijų, kurių nevyriausybinių organizacijų gali imtis, jei aplankus teismo sprendimas yra paprasčiausiai ignoruojamas valdžios institucijų:

- a) administracinio, civilinio ar netgi baudžiamojo proceso inicijavimas įsipareigojimų nevykdančioms šalims (pakartotinis bylinėjimasis);
- b) kreipimasis į tarptautinius žmogaus teisių tribunolus dėl pažeidžiamos teisės į efektyvias pažeistos teisės susigrąžinimo priemones (angl. *effective remedy*);
- c) nacionalinio ir tarptautinio spaudimo generavimas pasinaudojant viešinimo ir nacionalinės žmogaus teisių padėties stebėjimo mechanizmais (pvz., Europos Tarybos ministrų komitetas, JT Žmogaus teisių komitetas, Visuotinės periodinės peržiūros mechanizmas ir pan.)
- d) valstybės institucijų kritika dėl neįgyvendinamo teismo sprendimo platesniame nevyriausybinių organizacijų žmogaus teisių advokatavimo strategijų kontekste.

C. LGL galimybių vertinimas (pagal SSGG analizę)

	Naudinga	Žalinga
Vidiniai ir išoriniai veiksniai	Stiprybės	Silpnybės
	Galimybės	Grėsmės

Aukščiau pateikta galimo LGL vaidmens bylinėjimosi procese ir praktinių bylos pradėjimo ir vedimo aspektų analizė iš esmės leidžia identifikuoti pagrindinius iššūkius ir galimybes, susijusias su LGBT interesams atstovaujančios nevyriausybinių organizacijų dalyvavimu strateginio bylinėjimosi procese. LGL galimybių vertinimas pagal SSGG analizę (t.y. stiprybių, silpnybių, galimybių ir grėsmių konceptualizavimas) iš esmės leistų identifikuoti pagrindinius orientyrus, į kuriuos derėtų atsižvelgti prieš inicijuojant strateginio bylinėjimosi procesą ir formuojant strategiją LGL galimybių dalyvauti

bylinėjimosi procese didinimui. Žemiau pateikiama SSGG analizė siekia identifikuoti pagrindinius atspirties taškus kiekviename iš tematinių analizės komponentų ir neturėtų būti traktuojama kaip baigtinė LGL galimybių dalyvauti strateginio bylinėjimosi procese studija.

Pagrindinės organizacijos **stiprybės**, susijusios su dalyvavimu strateginio bylinėjimosi procese, sietinos su išskirtiniu LGL, kaip vienintelės išimtinai LGBT interesams atstovaujančios nevyriausybines organizacijos lietuviškame kontekste, vaidmeniu. Visų pirma, kaip viena seniausių nevyriausybinių organizacijų Lietuvoje (įsteigta 1993 metais), LGL yra sukaupusi neįkainojamą su LGBT klausimais susijusių ekspertinių žinių kiekį ir akumuliovusi didelę institucinės atminties bazę. Todėl LGL dalyvavimas su LGBT teisėmis susijusiame strateginio bylinėjimosi procese traktuotinas kaip labiausiai patyrusio ir suinteresuoto tarpininko (angl. *stakeholder*) angažuotumas siekiant platesnių su LGBT bendruomene susijusių struktūrinių viešosios politikos pokyčių. Visų antra, kaip vienintelė išimtinai LGBT interesams atstovaujanti nevyriausybė organizacija, LGL yra žinoma tarp LGBT bendruomenės narių. Turint omenyje organizacijos žinomumą, su institucine atmintimi susijusių neformalių kontaktų ir informacijos kiekį bei organizacijos atvirumą bendruomenei, LGL galėtų būti traktuojama kaip pati tinkamiausia „agentūra“ potencialių ieškovų strateginio bylinėjimosi pobūdžio bylose rekrutavimui. Visų trečia, principinė bei vieša LGL pozicija dirbant su LGBT teisių advokacija lietuviškame kontekste (t.y. nėra bandoma maskuoti LGBT problematikos prisidengiant žmogaus teisių, lygybės, įvairovės ar tolerancijos diskursais) leistų kur kas lengviau susidoroti su bylinėjimosi procesu generuojamos socialinės įtampos ir politinio spaudimo atmosfera. Galiausiai, LGL yra aktyvi įvairių nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimo tinklų (pvz., *Nacionalinis įvairovės ir lygybės forumas bei Žmogaus teisių koalicija*) iniciatorė ir dalyvė. Šis kooperacinio pobūdžio įdirbis leistų ne tik generuoti kitų nevyriausybinių organizacijų paramą strateginio bylinėjimo procesui, bet ir, atsižvelgiant į bendradarbiavimo su *Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba* gerąją praktika (LGKT dalyvauja NLIF veikloje), leistų pasinaudoti partnerių ekspertinėmis žiniomis bei turėti solidžių sąjungininkų teismo proceso metu.

Pagrindinės organizacijos **silpnybės**, susijusios su dalyvavimu strateginio bylinėjimosi procese, sietinos su LGL žmogiškaisiais ir finansiniais ištekliais. Visų pirma, atsižvelgiant į įgyvendinamų projektų apimtį ir šiuo metu organizacijoje dirbančių asmenų skaičių (4 darbuotojai pilnai darbo dienai ir 2 darbuotojai ne pilnai darbo dienai), būtina numatyti su strateginio bylinėjimosi susijusio darbo krūvio paskirstymą organizacijos viduje ir, esant galimybei, didinti etatų skaičių. Visų antra, nors ir yra bandoma strateginio bylinėjimosi elementą inkorporuoti į platesnes organizacijos vykdomas projektines veiklas, pastebėtinas nepriklausomų, būtent strateginio bylinėjimosi procesui skirtų finansavimo šaltinių, trūkumas. Šią problemą reikėtų spręsti arba diversifikuojant organizacijos finansavimo šaltinius (pvz., narystės mokestis, savarankiška komercinė veikla, lėšų ir aukų pritraukimo veikla ir t.t.), arba ieškant papildomų, būtent strateginiam bylinėjimui skirtų projektinių lėšų (pvz., *Open Society Initiative, Freedom House* ir pan.) Visų trečia, vienintele organizacijos patirtimi, susijusia su strateginio bylinėjimosi procesu, laikytinas apeliacinis skundas Lietuvos Aukščiausiajam Teismui dėl draudimo rengti *Baltic Pride* eitynes 2010 m. Nors šią bylą ir galima laikyti didelę precedentinę reikšmę turinčių teismo sprendimu, vis dėlto organizaciją derėtų įvardyti kaip naujokę inicijuojant ir vedant strateginio pobūdžio bylas tiek nacionaliniuose teismuose, tiek tarptautiniuose žmogaus teisių tribunoluose.

Pagrindinės organizacijos **galimybės**, susijusios su dalyvavimu strateginio bylinėjimosi procese, sietinos su organizacijos gebėjimų dindinimu (angl. *capacity building*). Visų pirma, nors pirminis LGL dalyvavimas strateginėje byloje ir būtų neišvengiamai pagrįstas „bandymų ir klaidų“ metodu, tai leistų įgyti naudingų įgūdžių, kurie nebejotinais praverstų inicijuojant

strateginio pobūdžio bylas ateityje. Todėl rekomenduotina, jog pirmosios LGL strateginio pobūdžio bylos būtų inicijuojamos taip vadinamose „saugiose“ srityse, pvz., diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos darbo santykių srityje ar siekiant užtikrinti efektyvų teisių į taikius susirinkimus ir saviraiškos laisvę įgyvendinimą. Visų antra, dalyvavimas strateginio bylinėjimosi procese leistų LGL pozicionuoti save kaip kompetentingą ir kvalifikuotą organizaciją teisinių LGBT interesų apsaugos ir atstovavimo srityje. Tai ne tik padidintų organizacijos žinomumą visuomenėje, bet ir generuotų papildomą pačios LGBT bendruomenės paramą jos interesams atstovaujantjai organizacijai. Visų trečia, būtinybė atsakyti į su strateginio bylinėjimosi proceso susijusius iššūkius priverstų optimizuoti organizacijos resursus, diversifikuoti finansavimo šaltinius, didinti darbo našumą ir išplėtoti strateginio planavimo veiklą. Tokiu būdu ne tik būtų sudaromos galimybės LGL dalyvauti strateginio bylinėjimosi procese, bet ir būtų stiprinamas organizacinis kapitalas įgyvendinant kitas su LGBT teisių advokacija susijusias veiklas.

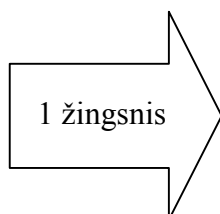
Pagrindinės **grėsmės** organizacijai, susijusios su dalyvavimu strateginio bylinėjimosi procese, sietinos su dideliais organizaciniais resursais, reikalingais strateginio pobūdžio bylų inicijavimui ir vedimui. Visų prima, didelis finansinių ir žmogiškųjų išteklių poreikis strateginio pobūdžio bylose galėtų neigiamai paveikti ar netgi kompromituoti kitas su LGBT teisių advokacija susijusias LGL veiklas. LGL vis dėlto nėra teisės srityje dirbanti organizacija, todėl strateginio bylinėjimosi iškėlimas virš kitų veiklos barų galėtų turėti tam tikrų neigiamų implikacijų organizacijos tapatybei. Visų antra, strateginės bylos pralaimėjimo atveju, LGL rizikuotų ne tik socialinio ostrakizmo galimybe (t.y. sumenkęs organizacijos prestižas politiniame lygmenyje dėl nepalankaus teismo sprendimo), bet ir galėtų būti apkaltinta kompetencijos trūkumu kaip netinkamai atstovaujanti LGBT bendruomenės interesams Lietuvoje. Visų trečia, atsižvelgiant į tą aplinkybę, jog strateginio bylinėjimosi procesai trunka ilgą laikotarpį, iškiltų potencialūs darbuotojų motyvacijos, institucinės atminties ir „realių pokyčių“ pagrindimo būtinybės iššūkiai.

Apibendrinant galima konstatuoti, jog pagrindiniai LGL organizacijai taikytini SSGG analizės elementai, susiję su dalyvavimu strateginio bylinėjimosi procese, yra šie:

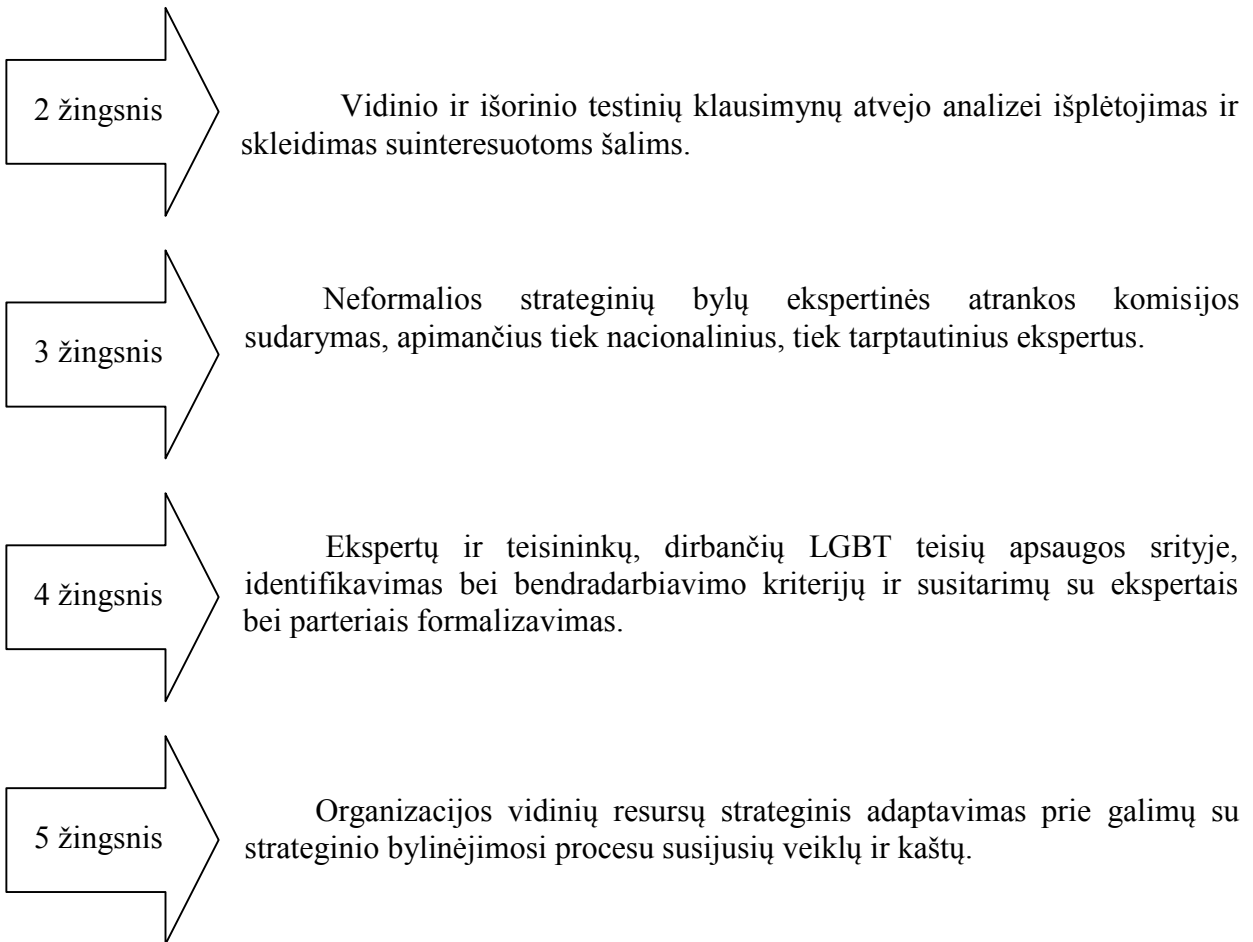
- **stiprybė** – ekspertinė patirtis ir ryšys su vietine LGBT bendruomene;
- **silpnybė** – žmogiškieji ir finansiniai resursai;
- **galimybė** – organizacijos gebėjimų didinimas;
- **grėsmė** – galimas kitų organizacijos veiklų nustūmimas į antrą planą.

D. LGL strategija galimybių dalyvauti bylinėjimosi procese didinimui 2013 – 2018 m.

Žemiau pateikiama penkių žingsnių strategija LGL galimybių dalyvauti strateginio bylinėjimosi procese 2013-2018 m. Pastebėtina, jog ši strategija atspindi veikiau rekomendacinio pobūdžio gaires organizacinių ir ekspertinių įgūdžių didinimui, o ne konkretų LGL veiksmų planą konkrečios strateginės bylos kontekste. Kitais žodžiais tariant, su konkrečios bylos inicijavimu ir vedimu susijusių iššūkių ir galimybių analizė turėtų būti atliekama kiekvienu atveju atskirai, atsižvelgiant į šioje programoje pateikiamą visuminę strateginio bylinėjimosi proceso, siekiant pagerinti LGBT teisių apsaugą nacionaliniu lygiu, analizę.

LGL įstatų keitimas, įgalinant organizaciją atstovauti ieškovui teisiniame ir administraciniame procese pagal *Lygių galimybių* įstatymo 12-ojo straipsnio nuostatas.

Pirmuoju žingsniu siūloma modifikuoti LGL įstatus siekiant juos pritaikyti prie formalių reikalavimų, keliamų nevyriausybinėms organizacijoms, siekiančioms atstovauti ieškovams teisminėse ir administracinėse procedūrose. LR *Lygių galimybių* įstatymo 12 straipsnis 2-oji dalis numato, jog „asociacijos arba kiti juridiniai asmenys, kurių veiklą reglamentuojančiame teisės akte atitinkamu pagrindu diskriminuojamų asmenų gynimas ir jų atstovavimas teisme yra nurodyta kaip viena iš veiklos sričių, diskriminuojamo asmens pavedimu gali įstatymų nustatyta tvarka atstovauti jam teisminėse arba administracinėse procedūrose.“ LGL įstatų 7 straipsnio 2-oji dalis viena iš asociacijos veiklos sričių numato įsipareigojimą „ginti masinėse informacijos priemonėse ir teisėsaugos organuose kiekvieną asmenį, kurį persekioja arba žemina jo garbę ir orumą dėl priklausomybės seksualinėms mažumoms.“ Siekiant efektyviai pasinaudoti įstatymų teikiamomis galimybėmis atstovauti LGBT bendruomenėms nariams teisminėse bei administracinėse procedūrose, siūlytina LGBT asmenų gynimą ir atstovavimą teismuose tiesiogiai nurodant viena iš organizacijos veiklos sričių.

Antruoju žingsniu siūloma išplėtoti vidinį ir išorinį testinius klausimynus atvejo analizei. Vidinis testinis klausimynas atvejo analizei turėtų būti skirtas išimtinai LGL

darbuotojams, siekiantiems identifikuoti potencialiai sėkmingą ir su organizacijos prioritetais suderinamą strateginio pobūdžio bylą. Į šį klausimyną įtraukta informacija turėtų apimti kuo platesnį su strateginės bylos inicijavimo ir vedimo subtilybėmis susijusių aspektų diapazoną, siekiant dokumentuoti ne tik potencialiai inicijuojamo strateginio ieškinio turinį, bet ir identifikuoti būsimam bylinėjimuisi reikšmės turinčių kintamųjų parametrus (pvz., ieškovo tinkamumas bylinėjimosi procesui, įrodymų rinkimo perspektyvos, problemos aktualumas atsižvelgiant į dabartinę politinę situaciją ir pan.) Šis klausimynas turėtų būti skirtas tik vidiniam LGL naudojimui, nes jame pateikiama informacija turėtų tapti pagrindiniu organizacijos viduje vykdomų strateginio pobūdžio bylų atrankos kriterijumi. Tuo tarpu išorinis testinis atvejo analizės klausimynas turėtų būti skirtas pačiai LGBT bendruomenei, siekiant inicijuoti potencialių ieškovų rekrutavimą ir paplitusių pažeidimų dokumentavimą. Šiame klausimyno variante būtų galima pateikti ir konkrečias rekomendacijas, kaip elgtis susidūrus su konkrečia diskriminacijos ar teisės pažeidimų forma, siekiant palengvinti reikšmingų įrodymų rinkimą ateityje (pvz., kaip elgtis seksualinio priekabiavimo, atleidimo iš darbo dėl seksualinės orientacijos ar neapykantos nusikaltimo atveju).

Trečiuoju žingsniu siūloma sudaryti neformalią strateginių bylų ekspertinės atrankos komisiją. Ši komisija galėtų pateikti savo ekspertinę išvadą apsisprendžiant dėl konkrečių strateginio pobūdžio bylų inicijavimo ir jų perspektyvų tiek strateginio bylinėjimosi kontekste, tiek siekiant platesnių socialinių pokyčių. Neformali komisija galėtų apimti tiek nacionalinius (pvz. Diana Gumbrevičiūtė-Kuzminskienė, Jolanta Samuolytė, Laima Vengalė, Dovydas Vitkauskas, Henrikas Mickevičius), tiek tarptautinius (pvz., Nigelis Warneris iš *ILGA-Europe*, Constantinas Cojocariu iš *Interights*) ekspertus.

Ketvirtuoju žingsniu siūloma identifikuoti ekspertus ir teisininkus, dirbančius LGBT teisių apsaugos srityje, bei formalizuoti bendradarbiavimo kriterijus ir susitarimus. Tokiu būdu ne tik būtų galima iš anksto pasiruošti potencialių strateginių bylų vedimo procesui, bet ir aiškiai numatyti, koku mastu prie LGL inicijuojamo strateginio bylinėjimosi proceso prisidėtų išoriniai ekspertai. Kontaktų užmezgimas ir susitarimų sudarymas su konkrečiais advokatais leistų skirti prioritetą strateginio pobūdžio byloms, glaudžiais susijusiomis su advokato ekspertine sritimi. Taip apt būtų lengviau numatyti ir planuoti su strateginio bylinėjimosi procesu susijusias išlaidas ir reikalingus žmogiškuosius išteklius.

Penktuoju žingsniu siūloma pritaikyti vidinius organizacijos resursus prie galimų su strateginio bylinėjimosi procesu susijusių veiklų ir kaštų. Pastebėtina, jog šis žingsnis reikalingas kaip atsakas į pagrindines organizacijos silpnybes strateginio bylinėjimosi kontekste, identifikuotas SSGG analizės metu. Todėl šio žingsnio įgyvendinimas turėtų tapti pagrindiniu reikalavimu prieš išitraukiant į strateginio bylinėjimosi procesą. Tokių rimtų strateginės reikšmės pokyčių inicijavimas, galimai turėsiantis implikacijų ir bendrai LGL organizacijos misijai, turėtų būti svarstomas LGL Valdybos narių bei įtraukiamas į strateginės veiklos gaires.